SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XIII. — ČÍSLO 9—10.

K otázke gramatických časov v spisovnej slovenčine

JÁN HORECKÝ

V novších gramatikách spisovnej slovenčiny sa všeobecne uvádzajú štyri gramatické časy. Damborský* ich uvádza v poradí: čas prítomný, minulý, predminulý a budúci, Mihál** v poradí od minulosti a s malým rozdielom v pomenovaní: čas dávnominulý, minulý, prítomný a budúci. Ani jeden z týchto autorov však podrobnejšie neskúmal, ako sú tieto (formálne) gramatické časy systémovo späté, hoci otázka po využití časov sa priamo nanucuje pri čase predminulom či dávnominulom. Pravidlá o užívaní tohto času sa u Damborského a Mihála rozlišujú iba v štylizácii, kým vecne sa úplne shodujú. Damborský hovorí, že „Čas predminulý (plusquaperfektum) ... vyjadruje dej minulý (dokonavý alebo nedokonavý), ktorý sa dial pred iným dejom minulým" (180), u Mihála čítame (v druhom sväzku jeho gramatiky, str. 98), že „Dávnominulý čas (plusquamperfektum) vyslovuje minulý dej, nedokonavý alebo dokonavý, ktorý sa dial pred iným dejom minulým".

Priamo protikladné však sú ich mienky o užívaní tohto predminulého času: podľa Damborského sa „v reči ľudovej vô-

* Ján Damborský, *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy*, V. vydanie, opravené a značne doplnené, Nitra 1930.

** Ján Mihál, *Slovenská gramatika s cvičeniami pre I. a II. triedu slovenských gymnázií*, Bratislava 1943.

bec neužíva a v reči spisovnej len zriedka; miesto neho býva zpravidla čas minulý", kým podľa Mihála „dávnominulý čas by sme nemali zanedbávať aspoň v knižnom jazyku".

Systémovú zaradenosť a využitie gramatických časov v spisovnej slovenčine neskúmali ani Dr. L. Arany a Dr. J. Orlovský v *Gramatike slovenského jazyka* (Bratislava 1946), zato však rozmnožili ich počet ešte o jeden. Vychádzajúc zasa z čisto formálneho hľadiska, totiž z púhej existencie, resp. možnosti tvorenia jednotlivých časov, uvádzajú (str. 183—184) tieto časy: a) prítomný (prézens), b) minulý (perfektum) — respektíve aj imperfektum pri slovesách nedokonavých, c) predminulý, d) dávnominulý (plusquamperfektum), e) budúci (futurum), pričom pre jednotlivé minulé časy uvádzajú tvary *písal som, bol som písal, bol som býval písal.*

Vo svojej recenzii o tejto gramatike (*Nová práca* III, 1947, 57—62) som takéto delenie gramatických časov označil ako nesprávne preto, „že na vyjadrenie následnosti jednotlivých dejov v minulosti slovenčina nepotrebuje toľko špeciálnych časov, viazaných často len na určité spojky, ako jazyky neslovanské, pretože vystačí so svojou sústavou vidov". Preto som charakterizoval tvary *bol som písal, bol som býval písal* ako umelé, o ktorých by sa dalo hovoriť „najviac ako o štylistických variantoch". Za ďalší dôvod proti uznávaniu týchto tvarov za samostatné minulé časy som označil ich nevýskyt v trpnom rode a pri pomocnom slovese *byť*. Teraz by som ešte dodal, že v jazykoch, kde skutočne jestvuje a funguje predminulý čas ako osobitný gramatický čas, sú tieto tvary možné a potrebné.

J. Orlovský teraz v polemickom článku *Predminulý čas v slovenčine* (SR XIII, 1947—48, 223—227), ohradzujúc sa proti môjmu tvrdeniu, prináša 78 dokladov, ktorými chce dokázať, že „potreba vyjadrovať predčasnosť proti minulosti pociťuje sa v slovenčine veľmi živo" a že „uverejnený dokladový materiál o existencii predminulého času v slovenčine jasne ukazuje, že plusquamperfektum v spisovnej slovenčine sa hojne užíva, najmä v náukovej próze".

Z takýchto formulácií Orlovského, v ktorých sa stotožňuje čas predminulý a plusquamperfektum, hoci v Gramatike sa výrazom plusquamperfektum prekladá čas dávnominulý, možno

predovšetkým usudzovať, že Orlovský mlčky uznáva neopodstatnenosť času dávnominulého, vyjadreného formálne typom *bol som býval písal,* ktorý pôvodne pokladal za samostatný minulý čas.

Orlovským snesené doklady však nemajú rovnakú hodnotu (čo treba zdôrazniť) predovšetkým preto, že sa uvádzajú často iba úryvky viet alebo súvetí (ako sa správne konštatuje aj v redakčnej poznámke), ale najmä preto, že sú to doklady na rôzne, niekedy priamo protichodné fungovanie „predminulého času".

Pokiaľ ide o také doklady, v ktorých sa predminulý čas vyskytuje v hlavných vetách, bolo by treba preskúmať ich širšie súvislosti, skúmať ich funkciu v rámci prehovoru alebo inej väčšej jednotky. Ale nie je to podľa našej mienky ani potrebné, pretože predminulý čas nemôže mať inú funkciu vo vetách hlavných a inú vo vetách vedľajších, v súvetiach: v oboch prípadoch môže vyjadrovať iba predčasnosť jedného slovesného deja pred iným slovesným dejom. Pokiaľ ide o vyjadrovanie predčasnosti v súvetiach, treba priznať, že asi v $^1/_3$ Orlovského dokladov sa predčasnosť slovesného deja vedľajšej vety pred slovesným dejom hlavnej vety skutočne vyjadruje „predminulým" časom. Takým typom je napr. súvetie *Stalo sa tak po návštevách u Hadriána II., ktorý už bol žiadal, „aby pri omši najprv čítali apoštola a evanjelium rímsky a potom slovienský"* (Stanislav, Kultúra starých Slovákov 11). Ale dôkaznosť takýchto príkladov je najviac otrasená iným typom, v ktorom sa tvar predminulého času používa práve na vyjadrenie toho slovesného deja, ktorý je logicky následný: *Akí to Slovania tvorili Rastislavovu, Svätoplukovu Veľkú Moravu, o tom i v samej slavistike bola vznikla konfúzia* (Škultéty, Nehaňte ľud môj 3). Inokedy sa týmto predminulým časom vyjadruje súčasnosť dvoch slovesných dejov v minulosti: *Písal mi bol, dopytujúc sa na Dunaj, časopis, ktorý on bol kedysi redigoval v Pešti* (SP 58, 118), alebo predčasnosť pred slovesným dejom prítomným, hoci tu by sa logicky vystačilo s časom minulým: *Debnár nemôže dodať výrobky, ktorých objednávku už bol potvrdil* (Čas IV, č. 250, 3). Z dokladov, ktoré uviedol Orlovský (a ktoré by sa daly do nekonečna rozmnožovať práve tak, ako doklady na to, že predčasnosť sa vyjadruje obyčajným časom minulým) teda

jasne vyplýva, že popri možnosti vyjadriť predčasnosť jedného slovesného deja pred iným slovesným dejom v minulosti s pomocou predminulého času je v slovenčine možnosť vyjadriť tým istým gramatickým časom aj predčasnosť pred prítomným dejom, aj súčasnosť s iným minulým dejom, ba dokonca aj následnosť po inom deji minulom. Inými slovami: vyjadrovanie predčasnosti slovesného deja pred iným minulým dejom s pomocou predminulého času nie je v slovenčine záväzné; nie je predpísané, že v určitých prípadoch, resp. po určitých časových spojkách (ako je to napr. v latinčine, francúzštine a inde) musí sa použiť predminulý čas. Ale to znamená, že to, čo nie je pre každého člena hovoriaceho kolektívu záväzné, nemá dôležitejšieho vplyvu ani na významovú stránku jazykového prejavu, ale že sa hodnotí iba ako štylistický variant. Príklady, ktoré uvádza Orlovský, sú teda iba doklady na to, že pre vyjadrenie minulého slovesného deja máme v slovenčine dva tvary, z ktorých tzv. predminulý čas funguje iba ako štylistický variant.

Fakt, že predminulý čas sa hodnotí ako štylistický variant, musí sa však prejavovať aj v systéme gramatických časov v slovenčine.

Otázke tohto systému u nás prvý venoval pozornosť E. Pauliny v knihe *Nárečie zátopových osád na hornej Orave* (Turč. Sv. Martin 1947), v kapitole o časovaní (47—64). Slovesné formy tu rozdeľuje predovšetkým na infinitív a formy neinfinitívne, tieto zas na participiálne a neparticipiálne. Otázka gramatického času sa týka iba neimperatívnych foriem neparticipiálnych.

Tieto posledné delí Pauliny podľa toho, či vyjadrujú alebo nevyjadrujú slovesný dej vzhľadom na čas, v ktorom sa jazykový prejav koná, na minulé a neminulé. Medzi neminulé patrí indikatív prézenta, vyjadrujúci fakticky skutočný dej a budúci čas, vyjadrujúci potenciálne skutočný dej. Minulé formy sa úplne analogicky delia na čas minulý, vyjadrujúci fakticky neskutočný dej, a na kondicionál, vyjadrujúci potenciálne neskutočný dej.

V tomto systéme teda niet miesta pre čas predminulý, dávnominulý, ale ani pre kondicionál predminulý a dávnominulý, ktoré tiež uvádza Orlovský vo svojej gramatike ako osobitné

časy pri spôsobe podmieňovacom. V tomto systéme sa teda slovesný čas uvedomuje na základe protikladov *čas skutočný — neskutočný, faktický (nepotencionálny) — nefaktický (potencionálny),* ako zdôraznil Pauliny aj vo svojej prednáške o čase a slovesnom deji v Pražskom lingvistickom krúžku 3. júna 1946 (porov. referát v *Slove a slovesnosti* X, 1948, 254—255).

Tento Paulinyho systém, z ktorého jasne vyplýva, že čas predminulý a kondicionál minulý nemajú opory v sústave gramatických časov spisovnej slovenčiny, ale že iba štylisticky zdôrazňujú minulosť, resp. kondicionálnosť, možno podoprieť aj iným systémom, vo výsledku úplne shodným, ale vykonštruovaným na základe filozoficko-psychologického chápania času a jeho grafického zobrazenia, ktorý na latinskom a gréckom materiáli vypracoval Gustave Guillaume v článku *Architectonique du temps dans les langues classiques* (Acta linguistica III, 1942—43, 69—118).

Guillaume tu vychádza z predpokladu, že akokoľvek krátky myšlienkový pochod potrebuje na svoje splnenie čas, tak ho možno analyticky vzťahovať na rad následných okamihov, ktorých sled sa dá znázorniť aj graficky. Pri konkrétnom rozbore starogréckeho a latinského slovesa vychádza z dvoch základných činiteľov: jednak z výstavby slovesa od menného (infinitívneho) základu, v ktorom je iba prostým pomenovaním deja, až po úplné získanie všetkých atribútov slovesa (tento proces menuje Guillaume chronogenezou — tvorením slovesa), jednak z plynutia času, ktorý si predstavujeme ako ubiehajúci do minulosti (graficky zprava naľavo). Prierez, spôsobený týmto plynúcim časom na rôznych stupňoch slovesného vývinu (chronogenezy) sa deje v niekoľkých etapách, z ktorých každá predstavuje určitý slovesný spôsob. Vzhľadom na slovenské sloveso je týmto prvým priečnym rezom ten, ktorým vzniká spôsob neurčitý: na tomto stupni slovesného vývinu je sloveso ešte veľmi blízko menu, nemá osobných koncoviek, nevyjadruje gramatický čas. Druhým priečnym rezom vo vývine, resp. vo vrastaní slovesa z púheho pomenovania činnosti alebo deja do celého slovesného systému je ten, ktorým vzniká podmieňovací spôsob: sloveso sa tu stáva slovesnejším, pretože už dostáva osobné koncovky. Ale ešte nevyjadruje gramatický čas vo vlastnom

slova smysle. Všetky atribúty slovesa dostáva slovesný tvar až v treťom priereze, v spôsobe oznamovacom, kde k vyjadrovaniu osoby pristupuje už aj možnosť vyjadrenia času.

Ak si tieto obrazné pojmy znázorníme graficky, dostaneme trojuholník, kde treba prítomný čas umiestiť na jeho vrchole, ktorý znamená vlastne len akési rozmedzie medzi budúcnosťou a minulosťou, len bod, z ktorého chápeme čas ako plynúci do minulosti — gramatickým výrazom toho je čas minulý — alebo smerujúci do budúcnosti — s gramatickým vyjadrením v podobe času budúceho:

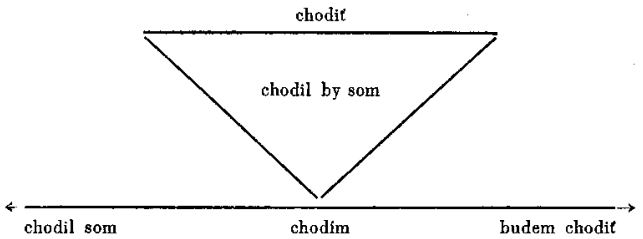

V tomto systéme teda tiež niet miesta pre čas predminulý a kondicionál minulý. Inak je to v latinčine a čiastočne aj v gréčtine, kde si Guillaume predstavuje vlastne dve roviny, na ktorých sa tieto prierezy uskutočňujú: rovinu prézentnú a perfektnú, pričom prézens pokladá za pamäťové perfektum (présence de mémoire). A skutočne, v latinčine a gréčtine je rozdiel medzi týmito dvoma rovinami aj formálne vyjadrený už od neurčitku, pretože v týchto jazykoch jestvuje infinitív prézenta i perfekta. Táto dvojrovinnosť sa prejavuje na všetkých priečnych rezoch, takže aj v indikatíve je proti času prítomnému, minulému a budúcemu na prézentnej rovine čas minulý, predminulý a druhý budúci (futurum exactum) na rovine perfektnej. V latinčine i v starej gréčtine teda i podľa tejto schémy zapadá čas predminulý do systému gramatických časov.

Ak majú mať výsledky tohoto filozofického a do značnej miery aprioristického rozboru platnosť pre jazyk ako systém vzťahov, treba sa pokúsiť (čo Guillaume neurobil) o ich umiestenie v gramatickom systéme daného jazyka. S tohto hľadiska tu je jasné, že spôsob neurčitý je v slovenčine v protiklade

k spôsobom určitým, charakterizovaným možnosťou vyjadrovať gramatickú osobu. Určité spôsoby sa ďalej delia na podmieňovací a oznamovací, pričom kritériom je možnosť vyjadrovať alebo nevyjadrovať gramatický čas. Indikatív je pre slovenčinu charakterizovaný tým, že aj formálnymi prostriedkami vyjadruje čas; dá sa zase deliť na čas ohraničený — prézens — a neohraničený — minulý, budúci. Tieto dva zase súvisia spolu tak, že minulý sa chápe ako plynúci do minulosti, budúci ako neplynúci

Toto delenie indikatívu, pravda, nezodpovedá v slovenčine pre slovesá dokonavé, v ktorých máme formálne ten istý čas na vyjadrenie deja prítomného i budúceho. Táto vlastnosť však súvisí, podľa Guillaumovej teórie, s tým, že pri týchto slovesách sa plynutie času chápe objektívne, z budúcnosti do minulosti (podobne ako v gréčtine — latinské chápanie času je subjektívne), pričom celý úsek od začiatku plynutia až k prítomnosti sa formálne vyjadruje tým istým tvarom a ďalší úsek smerom do minulosti zase iným tvarom. Je tu teda iba protiklad minulý — neminulý dej. Treba však poznamenať, že aj minulý čas dokonavých slovies sa hodnotí v úzkom vzťahu k prítomnosti, temer tak ako pamäťový prézens, pretože dôsledok dokonavého slovesného deja má platnosť aj v prítomnosti: *prišiel som — teda som tu.*

Dokonavé slovesá teda v slovenčine akosi nahrádzajú nedostatok perfektnej roviny, čím sa výborne osvetľuje časté tvrdenie, že bohatý časový systém klasických a západoeurópskych jazykov sa v slovanských jazykoch vyvažuje rozvinutosťou vidového systému.

Podrobnejšie riešenie týchto súvislostí s hľadiska štruktúrálneho však nie je úlohou tohto článku. Poukazom na rôzne možnosti výkladu daného systému chceli sme len ukázať, že naše tvrdenie o fungovaní predminulého času nesystémového útvaru v spisovnej slovenčine nevyplýva z neznalosti materiálu, ale práve zo znalosti systémových vzťahov medzi jednotlivými gramatickými časmi, ktoré sa dajú vyabstrahovať zo známeho materiálu a uznávania nevyhnutnosti vysvetľovať aj jestvujúci materiál na podklade týchto vzťahov.

Pri takomto chápaní problému gramatických časov nám

jednoznačne vyplýva, že ani uvedené poznámky Damborského a Mihála nevystihujú správne fungovanie „predminulého" času, ale že ani Orlovského systém nie je správny a jednoliaty, keď vedľa seba kladie tvary, ktoré fungujú jednak ako osobitné gramatické časy, jednak len ako štylistické varianty gramatických časov.

Okrem toho je jasné, že do systému gramatických časov v spisovnej slovenčine nepatrí ani kondicionál minulý (typu *bol by som písal*) a tým menej kondicionál dávnominulý (typu *bol by som býval písal*), ktoré uvádza Orlovský vo svojej Gramatike.

Znova o predminulom čase v slovenčine

JOZEF ORLOVSKÝ

Jazykovedná práca práve tak, ako aj vedecká práca vôbec, požaduje splniť niektoré elementárne logické princípy. Najelementárnejšou požiadavkou je, aby sa vedecký pracovník pridržiaval svojho predmetu. Bolo by napr. zásadným omylom, keby jazykospytec kritizoval praktickú príručku takými meradlami, ktoré obstoja iba pri kritike vedeckej gramatiky. Od praktickej gramatiky možno žiadať iba to, aby bola skutočne praktická, lebo práve z jej podstaty vyplýva, že nemôže byť vedeckou. To platí aj obrátene. Spomínam tento logický omyl preto, lebo slovenská verejnosť musela sa s ním opätovne stretnúť, a častejšie, a sám musím uvádzať na správnu cestu dôsledky nedostatku takejto solídnej, odbornej prípravy.

Tak napr. Dr. Ján Horecký kritizoval[1] prácu *Gramatiku jazyka slovenského* od Dr. J. Orlovského—Dr. L. Aranya. Na začiatku svojej obsiahlej kritiky hneď položil základňu pre svoje mylné a logicky pochybené kritické vývody. Píše: „Naliehavú potrebu vedeckej gramatiky, ktorá by sústavne opisovala a kodifikovala súčasný stav spisovnej slovenčiny, by chcela (sic!) vyplniť Gramatika jazyka slovenského, ktorej autormi

[1] *Nová práca* III, 57—62.

sú Dr. J. Orlovský a Dr. L. Arany, ktorí hneď v predslove celkom programaticky vyslovujú požiadavku synchronného nazerania na jazykové javy a stanovisko štrukturálne." Toto je mylným podkladom kritiky Horeckého. Gramatika jazyka slovenského je v rukách verejnosti v niekoľkých tisícoch exemplároch, a preto si každý môže overiť, že nechce byť gramatikou vedeckou. Toto tvrdenie pochádza od Dr. Horeckého. My, naopak, hneď v druhom slove úvodu ju voláme *„príručkou"*..., „ktorá by bola spracovaná v duchu modernej štrukturálnej jazykovedy a ktorá by stručne a prístupne podávala aj základy slovenskej fonologie" a bola by „vhodná pre každodennú praktickú potrebu i pre školské vyučovanie" (porov. str. 7).

Terminologický rozdiel „praktická príručka na vedeckom podklade" a „vedecká gramatika" obsahuje kategorický rozdiel, ktorý si musí uvedomiť každý solídny vedecký pracovník, a tobôž kritik. Ako sme už spomenuli, iné požiadavky kladieme na vedeckú gramatiku a iné na praktickú gramatickú príručku. Dr. Horecký teda celkom nesprávne a bezdôvodne označil našu gramatiku za vedeckú, keď je to iba „praktická gramatika na vedeckom podklade".[2] Z toho istého omylu vyplývaly aj kritické poznámky Dr. Horeckého — okrem mnohých iných — aj o synchronickom hodnotení časov v spomenutej kritike, ktorú uvádza v predchádzajúcom článku, kde hovorí o funkcii predminulého času. Vecne je táto polemika zbytočná. Má však svoju výchovnú hodnotu pre začiatočníkov a pre informovanie širšej verejnosti. Preberieme rad-radom omyly Dr. Horeckého.

Predpokladajme s Dr. Horeckým, že predminulý čas v slovenčine je iba „štylistickým variantom", a nie distinktívnou jazykovou hodnotou. Dúfam, je jasné a nepopierateľné, že aj tento štylistický variant má svoj vyhranený slovesný tvar, odlišujúci sa od všetkých ostatných distinktívnych slovesných tvarov, a líši sa aj od prípadných ďalších nedistinktívnych slovesných tvarov. A tento nedistinktívny slovesný tvar musí sa napr. žiak naučiť poznávať, ba musí sa ho naučiť aj tvoriť, pretože ho bude potrebovať pri preberaní štylistiky. Nuž a odkiaľ

[2] Túto časť preberám z odpovede, ktorú nám redaktor Novej práce odmietol uverejniť.

sa toto má naučiť, ak nie z praktickej gramatiky, a to v časti tvaroslovnej? A naša gramatika je praktickou gramatikou. Či je slovesný tvar predminulého času tvarom distinktívnym, alebo nie, doteraz je táto otázka sporná a má o nej rozhodnúť gramatika vedecká.

V úvode našej praktickej gramatiky sme tiež uviedli, že časť o tvarosloví terminologicky a usporiadaním preberáme tradične — hoci v nej prinášame množstvo nových poznatkov a praktických poučiek — „aby bola vhodná pre každodennú potrebu i pre školské vyučovanie". Z tohto nevyhnutne vyplýva, že slovesný tvar predminulého času sme uviedli v kapitole o *tvorení slovesných tvarov,* kým pri preberaní slovesných tried sa už s ním nikde nestretávame. Pri takomto vedomom a zámernom usporiadaní našej gramatiky v tvaroslovnej časti ani niet miesta pre otázku funkcie predminulého času. Táto otázka patrí do syntaxe. Syntax do našej gramatiky nebola pojatá, pretože sme dôkladne prepracúvali tvaroslovie, a tak sme skladbu museli ponechať nespracovanú pre nedostatok literatúry tohto odboru a pre nedostatok času na samostatný materiálový výskum. A tak požiadavka, aby sme funkciu predminulého času vymedzovali v tvarosloví, je nesprávna a neprimeraná. Na dôkaz hojnosti výskytu tvaru predminulého času uviedol som vo svojom článku[3] množstvo dokladov, ktoré sme mali poruke aj pri spracovaní našej gramatiky. Výslovne hneď na začiatku článku som uviedol, že mi ide predovšetkým o dôkaz hojnosti výskytu tohto slovesného tvaru. Funkcia predminulého času bola pre mňa iba otázkou druhoradou. Ako konečný výsledok som konštatoval, že hojnosť výskytu plusquamperfekta v spisovnej slovenčine je najmä v náukovej próze.

Pravda, z podstaty funkcie náukovej prózy vyplýva, že v nej každý jazykový tvar má distinktívnu hodnotu. Predminulý čas náukovej prózy musí mať svoju funkciu, a teda musí vyjadrovať predminulosť, alebo keď nie, tak štýl nie je vedecký, ale zaťažený nepresnými a zbytočnými jazykovými prvkami. Z toho ďalej vyplýva, že Horeckého tvrdenie, ako by predminulý čas bol len štylistickým variantom, je iba zásadný omyl

[3] *SR* XIII, 223—27.

alebo nepresnosť logického vyhranenia pojmoslovného. Na základe týchto skutočností možno tvrdiť, že predminulý čas je vecou štýlu, napr. v danom prípade štýlu náukového, ale rozhodne nie je len štylistickým variantom. Tým by predminulý čas mohol byť, alebo naozaj aj je v štýle aktualizovanom, t. j. v krásnej próze a v básňach. Na tomto príklade vidieť dôsledky pojmovej neujasnenosti a nepresnosti Horeckého. V predchádzajúcom článku Dr. Horecký sám priznáva, že asi jedna tretina mojich dokladov, uverejnených v minulom čísle SR, obsahuje predminulé časy, ktoré vyjadrujú predčasnosť slovesného deja vedľajšej vety pred slovesným dejom hlavnej vety. Svoje nepríjemné priznanie mierni istými štylistickými zvratmi, že moje doklady majú „protichodné fungovanie". Až neskoršie vysvetľuje, v čom vidí „slabinu" mojich dokladov. Hovorí, že príklady popri predčasnosti niekedy vyjadrujú práve opačný časový sled, t. j. následnosť. Pravdaže, táto poznámka poukazuje na nemiestnu neúctu proti naozaj hodnotným výsledkom staršej jazykovedy.

Kto len raz mal v ruke predsa len úctyhodné dielo Gebauerovo[4], mohol sa tam poučiť o všetkých možných tvaroch a funkciách predminulého času. Je ich viacej a medzi nimi je aj funkcia následnosti. Toto teda nie je dôvod proti mojim dokladom, prinajlepšom to môže byť iba dokladom odbornej neinformovanosti Dr. Horeckého.

Je príznačné pre prácu Dr. Horeckého, že niet v nej ani jediného dokladu zo slovenského jazyka. Všetky jeho vývody sú iba hypotetickou štrukturalistickou nadstavbou, individualistickou konštrukciou, neopierajúcou sa o slovenskú jazykovú skutočnosť, ba neopiera sa ani o nijaký jazykový materiál. Sú to vzdialené analogie z latinčiny alebo z okrajových nárečí, sú neadekvátne problematike slovesných tvarov a ich funkcií v spisovnej slovenčine.

Proti nárečovým dokladom z hornej Oravy možno napr. hneď uviesť doklady na predminulý čas z Liptova.[5]

Aj ináč jedna polovica Horeckého článku vypĺňuje opako-

[4] Gebauer, *Skladba* 551—553.
[5] Stanislav, *Liptovské nárečia* 343—446.

vanie náhľadov Guillauma a Paulinyho. Títo bádatelia svoje náhľady budovali na konkrétnom materiáli, prvý na klasických jazykoch, druhý na oravských nárečiach. Preto pre patričný sektor môžu byť správne. Dr. Horecký sa však ani len nepokúsil aplikovať tieto vypožičané náhľady na spisovný jazyk slovenský. Možno, že pri aplikácii by sa mu ukázaly dôsledky neadekvátnej aplikácie cudzieho jazykového systému na náš jazykový systém. Tak či onak je isté, že bez konkrétneho jazykového podkladu každá jazykovedná hypotéza ostáva iba logickou hrou a nepatrí ani do abstraktnej jazykovedy, a tobôž nie do jazykovedy konkrétnej.

Je nesporné, že slovesný tvar predminulého času existuje v literatúre krásnej i náukovej. Či je čas predminulý v básnickom jazyku iba štylistickým variantom, je neriešená, a tak otvorená otázka. Predminulý čas v štýle automatizovanom, a najmä v náukovej próze, má distinktívnu hodnotu. Preto s hľadiska celojazykového môžeme poprípade hovoriť o tom, že predminulý čas je vecou štýlovou, ale rozhodne neobstojí tvrdenie, že plusquamperfektum je vôbec iba štylistickým variantom.

Shrnujem: Naša gramatika je príručka praktická, a nie vedecká. V tvarosloví ako formu bolo treba spomenúť aj predminulý čas, napádaný Horeckým, pretože jeho znalosť je nevyhnutne potrebná pri vyučovaní štylistiky. V praktickej gramatike o funkcii týchto slovesných tvarov sa mohlo hovoriť iba v syntaxi. O tejto otázke má slovo už iba výskum, budovaný na konkrétnom materiáli. Svoje výsledky podáme v chystanej systematickej gramatike.

Týmto pokladám debatu o otázke predminulého času v spisovnej slovenčine so svojej strany za skončenú.

Zmena s > š v skupinách sl, st, sk, sm a sp*

ANTON JÁNOŠÍK

Zmenu pôvodného *s* > *š* v začiatočnej skupine slovenských slov *škvrna, škrípať, škrek, škovránok, škorica, škridlica, šmýkať, papršlek* oproti českým tvarom *skvrna, skřípati, skřek, skřivánek, škořice, (kridlice), smýkati, paprsek* uvádza Václav Ertl vo svojej porovnávacej česko-slovenskej praktickej gramatike.[1]

Taktiež J. M. Kořínek vo svojej slovenskej gramatike[2], ktorú spracováva v podstate na princípe porovnávania s obdobnými českými spisovnými tvarmi, všíma si „slovenské *š* za české *s*" v začiatočných skupinách *šk-, šl-, šm-;* skupinu *št-* pripomína len „v cizích slovách" a zabúda na začiatočnú skupinu *šp-* v slovenčine.

Zo Slovákov touto zmenou sa zaoberá Ján Stanislav vo svojich Liptovských nárečiach[3], pravda, len so stanoviska nárečového, aké vonkoncom sleduje vo svojej práci.

Miloš Weingart sa dotkol zjavu *s* > *š* pri českom slovesnom tvare *škvařiti* a vysvetľuje ho „slabičnou assimilací" z prvotného „čes. *skvařiti*".[4] No použitý termín *slabičná asimi-*

---

* Prosíme čitateľov, aby sa na tento článok dívali ako na štúdiu, kde autor sniesol kultúrnohistoricky zaujímavý materiál zo spisovného jazyka i z nárečia. S jeho výkladmi nemôžu súhlasiť niektorí členovia redakcie, ani výsledky štúdie nemožno brať ako zaväzné pravidlá. *Red.*

Týmto článkom mienil som na širšom základe upevniť platné spisovné slová a) s vnútrajšou skupinou *-št-: krštenie, priehrštie,* b) so zmenou začiatočného *s-* > *š-: škorica, škriepiť sa, škúlif, škvrna, škrek, škopec, škraňa,* keďže pri niektorých, ako *škvrna, škraňa,* začiatočné *š-* sa zanedbáva asi na spôsob českých spisovných foriem *skvrna, skráň. Autor.*

[1] Václav Ertl, *Stručná mluvnice česko-slovenská,* Praha 1919, str. 37.

[2] PhDr. J. M. Kořínek, *Úvod do jazyka slovenského,* Velké Meziříčí 1927, str. 64.

[3] Ján Stanislav, *Liptovské nárečia,* Turč. Sv. Martin 1932, str. 245. V podstate tejto štúdie rozvádzam uvedené Stanislavove princípy a doklady.

[4] Miloš Weingart, *Rukověť jazyka staroslověnského,* 2. svazek, Praha 1938, str. 406. — O tom Dr. František Trávníček, *Historická mluvnice československá,* Praha 1935, str. 171, a A. Isačenko, *Slovo a tvar,* roč. I, str. 126 a.

lácia nie je na Weingartov prípad priliehavý, len približný, nakoľko sa pri ňom neasimiluje celá začiatočná slabika, ale len začiatočná spoluhláska *s-* skupiny *sk-* > *šk-*.

Je viac druhov asimilácie. Pôvodné tvrdé *s* sa asimiluje k mäkkej sykavej spoluhláske. Najjednoduchší spôsob asimilácie je, keď sa spoluhlásky nachodia rovno v susedstve, vedľa seba. Tento druh asimilácie sa presnejšie označuje termínom akomodácia, prispôsobenie. Máme ju napríklad v nárečovom spojení predložky *s* a inštrumentálneho tvaru *čím/čim*[5] zámena *čo*, kde vo výslovnosti sa predložka *s* celkom primkýňa k nasledujúcej spoluhláske *č*, teda *s čím/s čim* > *sčím/sčim* > *ščím/ščim*. Tak isto sa asimiluje aj predložkové spojenie *z čoho* > *sčoho* > *ščoho*.[6]

Termín *slabičná asimilácia*, uvedený Weingartom, presne by označoval len taký druh asimilácie, ktorá by sa týkala celej slabiky: skupiny spoluhlások i samohlásky.

Takúto asimiláciu máme v tvaroch iteratívnych slovies na *-ať*, tvorených zo základných slovies príponou *-ja-*, kde sa koniec základného slovesa končí na spoluhláskovú skupinu. Napríklad od základného slovesa *myslieť* vznikly iteratívne tvary složením *premýšľať, zamýšľať, vymýšľať, namýšľať si* atď. Pri ich tvorení polosamohláska *-j-* neurčitkovej morfémy *-jať* zmäkčí náležite len predchádzajúcu spoluhlásku *l* > *ľ*, keďže *l* + *j* dáva *ľ* vždy v podobných prípadoch, no už nie *s* > *š* skupiny *-sl-* kmeňovej morfémy *mysl-*; tu len dodatočne, druhotne k zmäkčenej spoluhláske *ľ* sa asimiluje, to jest prispôsobuje sa aj susedná predchádzajúca spoluhláska *s* slabiky *-sl-* a tak sa zmäkčuje celá slabika *-šľ-* kmeňa iteratívnych tvarov *(sl* + *j-* > *-sľ-* > *-šľ-)*.

Slabičná asimilácia je v podstatnom mene *pomyšlienka*[7]

---

[5] Ján Stanislav, l. c. 246, uvádza nárečový tvar *čím* s dlhou kvantitou. Ja zo svojho rodného (bánovského) nárečia poznám tvar *čim* s krátkou kvantitou. Porov. Sborník Matice slovenskej, roč. XIX, str. 408.

[6] Ján Stanislav, l. c. 246. Takto aj v západoslovenskom nárečí (Bánovce).

[7] Podstatné meno *pomyšlienka* ako archaizmus je známe v nárečiach zväčša u staršieho pokolenia, napríklad v stredoslovenskom nárečí (Kostivlarska, ústne Ondrej Voskár, balič MS v Turč. Sv. Martine) a v západoslovenskom (Bánovce). Príklad: Na to ani len *pomyšlienky*, aby

s tým istým významom, ako je podstatné meno slovesné *pomyslenie* od základného slovesa *pomyslieť si*. V Turci je známy ešte archaický tvar *pomyšlenie*. Ten istý jazykový proces je aj v podstatnom mene *myšlienka*.

Sem patrí aj tvar *tešlica* ‚tesárska kresačka s vyhnutým toporom do boku' oproti čes. tvaru *teslice*. Základ je tu *tes-* slovesa *tesať*.

Takéhoto druhu zaiste bude aj zmäkčenie pôvodnej spoluhlásky *s* > *š* vo vnútornej slabike *-šl-* podstatného mena *krašlica*, ktorá sa vyskytuje v západosloveských nárečiach popri tvare *kraslica*.[8] V stredoslovenských nárečiach, napr. v Turci užíva sa zaň všeobecné spojenie ‚veľkonočné vajce'. Tvar *krašlica* je

---

sa mohol už do roka oženiť (úzus). Arch. tvar podstatného slovesného mena *pomyšlenie* v spojení: *Ani pomyšlenia* poskytol mi Dr. Miloš Vančo. — V novšom čase tvary *pomyšlienka* a *pomyšlenie* vytiska slovo *nápad*, ktoré sa pokladá za germanizmus.

[8] Tvar *kraslica* vo význame ‚farbené veľkonočné vajce' uvádza ešte Anton Bernolák vo svojom Slowári. V slovenčine sa už dnes javí ako archaizmus. Jeho základ predstavuje podstatné meno *kras;* zachováva dosiaľ ten istý význam vo Veľkom Rovnom, známy najmä u staršieho pokolenia: Vyšľahal som tri *krasy* (ústne Jozef Korňan, žiak III.b OA v Turč. Sv. Martine). Novšia je forma *krašlica* a vyskytuje sa na širšej oblasti západného Slovenska, napríklad na okolí Bánoviec: Rybany, Dvorec, Bobot, Horňany, Dubov Diel; na okolí Trenčína: Omšenie (ústne Ing. Štefan Vesely, referent MS), Opatová (Milan Harinek, učiteľ); na okolí Ilavy: Klobušice. Tu sa formou *krašlica* okrem ‚farbeného veľkonočného vajca' označuje aj farbená, to jest ‚maľovaná truhla na šaty' (ústne František Kalina, profesor OA v T. Sv. M.). Ďalej vo Varíne (ústne Anna Libičová, žiačka I. OA v T. Sv. M.) a na okolí: Belá pri Varíne (Adam Laščiak, žiak IV.b OA v T. Sv. M.), na Hornej Nitre: Bojná (in litt. Ján Krajčík, profesor); Čavoj (ústne Jozef Vaško, žiak IV.a OA v T. Sv. M.), Poruba (ústne Cyril Škultéty, žiak III.b OA v T. Sv. M.), Nevidzany (ústne Angela Kluvancová, žiačka III.b OA v T. Sv. M.), Veľké Uherce, Malé Krštеňany, Nitr. Sučany (in litt. Milan Laurinec, učiteľ), Veľké Bielice (ústne Vlado Uhlár, profesor) a inde.

Na okolí Žiliny je známy tvar *kražľica*, napríklad v Rosine (ústne Milan Málik, žiak I. OA v T. Sv. M.), v Stránskom (ústne Jozefa Nováková, učiteľka). Popri tvare *kražľica* na južnom Slovensku sa upotrebuje výraz *‚kražľanie vajcia'* (ústne Pavel Komár, žiak III.b OA v T. Sv. M., rodák z Ľuboreči pri Lučenci). Tu základ možno spojovať s podstatným menom *„gráž"* za spisovné *kráž* ‚kruh'. Vyskytuje sa v detskej hre, pri ktorej sa utvorí kruh, v spojení: Hádzali sme do *gážu* (úzus).

[9] Tvar *krašlica* bol zaužívaný aj v predprevratovej novinárskej spisbe: Veľkonočné *krašlice* sú milým darom pre mládež, keď chodí kúpať (Vlasť a svet, roč. XXV, 1910, číslo 13, str. 195a).

známy aj z literatúry[9], napríklad u Ferka Urbánka: Dajte jej všetky *krašlice* (XXXII, 29). Naproti tomu Pravidlá slovenského pravopisu majú tvar *kraslica* s prvotnou spoluhláskou *-s-* a tento tvar sa dostáva ako termín aj do slovenského národopisu.[10] Najmä v tomto vednom odbore sa pýta uplatňovať tvar *krašlica* so slabičnou asimiláciou, ktorá predstavuje domáci jazykový zjav, úzko súvisiaci s predmetom ľudovej výroby. Takto novší tvar *krašlica*[11] sa ukazuje typicky slovenský oproti prvotnému tvaru *kraslica* bez slabičnej asimilácie.

Kořínek (l. c.) pre slovenčinu uvádza tvar „papršlek vedle č. paprsek". Slabičná asimilácia je možná len z predpokladaného tvaru **paprslek*. Prv podstatné meno *papršlek* sa častejšie vyskytovalo v hovorovej reči slovenskej[12] a tak aj v spisovnej: W ňom ako lampa ona [duša] blíska, *papršleki* / Tje leťja (K·áľ, Neznáme básne 146), *papršleky* slnca (Kvačala, Viera a veda 193), zapadajúce slnko odráža sa na krvavých zorách a *papršle-*

---

[10] Tak sa vidí, že tvar *kraslica* uvádza do slovenského národopisu český učenec Antonín Václavík (*Podunajská dedina*, Bratislava 1925, str. 384). Po ňom ho preberá aj slovenský národopisec Rudolf Bednárik (Národopisný sborník, roč. VIII, str. 58, príloha medzi stranami 32—33).

[11] S tvarom *krašlica* má rovnakú kmeňovú morfému slovesný tvar *okrášliť* so svojím prvotným významom ‚ofarbiť', aký dobre vyrozumieť z dokladu: Aká je tá posteľ pekne *okrášlená* — ofarbená aj orezávaná. Na uvedený význam jasnejšie poukazuje podstatné meno *krása* s významom ‚farba', ktorý je zachytený v doklade: Za kyobukom mali [družbovia] kisku, boya z libotki — také ruže šelijakéj krási, a perá (in litt. Adam Laščiak, rodák z Belej pri Varíne). Porov. aj význam podstatného mena *kras* ‚veľkonočné farbené vajce' (poznámka 7).

[12] Podstatné meno *papršlek* dobre pozná staršie pokolenie v stredoslovenských nárečiach, napríklad na Teplej (Tekov) (ústne Jozef Horák, spisovateľ), v Kostiviarskej (Ondrej Voskár); v západných nárečiach, napríklad v Smoleniciach (ústne univ. doc. Dr. Alexander Hirner, tajomník MS), v Ilave (František Kalina), v Bánovciach a na širšom okolí. — V mojom rodnom kraji (Bánovce) tvar *lúč* ako novší spisovný za domácu formu *papršlek* poznal som len neskoršie vplyvom slovenskej literárnej reči. Na okolí Trnavy (Farkašín) lúč znamená ‚triesky z mastného, živicového bôrového dreva na podloženie ohňa' (ústne akad. sochár Fraňo Štefunko). Tak isto v obci Lednické Rovne (ústne Dr. Karol Rosenbaum, referent MS). V Bánovciach nasekané triesky zo živicového dreva sa volajú *lučivo;* svojím tvarom predstavuje deverbatívum typu *stelivo, palivo* od slovesného tvaru *lúčiť* ‚oddeľovať'.

ky odrážajú sa na terasu (Stodola, Kráľ Svätopluk 57) a hojne inde.

Pravidlá sloven. pravopisu z r. 1931 dávajú prednosť podstatnému menu *lúč* pred slovom *papršlek*, ale platné Pravidlá sloven. pravopisu z r. 1940 celkom ho vylučujú zo spisovnej reči a nahradzujú ho spisovným slovom *lúč*. Azda postačilo by ho označiť ako archaické a nevytvárať ho nadobro z reči.

Ten istý prípad máme pri tvare *okršlek* z predpokladaného **okršlek* oproti českému *okrsek*. Jeho význam je ‚širší kraj, strana, okolie, horizont' a často prichodí v staršom jazyku: šedosť ako by bola naraz s neba spadla na široký *okršlek* (Vaj. XI, 274), iste sa ich [stoličiek] potrebuje čosi i po ostatných čiastkach *okršleku* zeme (Kuk. XXVII, 294), Loďka sa uspávavo kníše... som samotný, samotinký na celom *okršleku* zeme (Hrušovský, zo svet. vojny 26), Zore žlté... zapálily i vrcholce domov a všetek *okršlek* dookola (Tímrava, VI, 7).

Slabičná asimilácia sa rovnako deje aj vo vnútornej skupine *-st-*. Nachodí sa v iteratívnom tvare *púšťať* od základného slovesa *pustiť* a v jeho ostatných iteratívnych složeninách *prepúšťať, vypúšťať, pripúšťať si* atď.

Podobná slabičná asimilácia sa vyskytuje pri podstatnom mene *krštenie*[13] vo význame ‚rodinná slávnosť po krste' oproti tvaru *krstenie*, ktorým sa zas označuje cirkevný obrad v kostole. Takto sa vyskytuje v slovenčine dvojica podstatných mien *krštenie/krstenie* s osobitným významom.

Sem sa hlási aj tvar podstatného mena *priehrštie*, ku ktorému je základ *hrsť*. Vyskytuje sa aj tvar *priehrstie*[14] bez slabičnej asimilácie, ale častejšie je živý tvar *priehrštie* so slabičnou asimiláciou v literárnej reči: I vysypal na stôl za *priehrštie* strieborných peňazí (Vans. II, 108), plným *priehrštím* (Hv. III, 301) ap.

Doteraz uvedené prípady možno pokladať za slabičnú asimiláciu v pravom smysle slova a vykonaly sa vnútri slova

[13] O tom *SR* IV, 16—17. Porov. aj Kořínek, l. c. 65.

[14] Napríklad u Štefana Gráfa, *Zápas*, str. 221. Zaiste mylným spojovaním so základným podstatným menom, *hrsť*, nakoľko aj v Záhorí, v rodnom kraji spisovateľa, žije tvar *prehršči* v spojení *plné prehršči* (ústne akad. maliar Martin Benka).

vplyvom predchádzajúcej susednej mäkkej spoluhlásky *(myslieť — premýšľať, pustiť — púšťať)*. Naproti tomu máme inú asimiláciu, pri ktorej tvrdá spoluhláska sa tiež zmäkčuje vplyvom mäkkej spoluhlásky, lenže nie susednej, blízkej, lež vzdialenejšej. Je to takrečená asimilácia na diaľku. Ňou si vysvetlíme aj tvar *šušeň*[15] ‚uschnutý sopeľ'; sopliak' oproti základnému tvaru *sušený (sušiť)*. Podobnú asimiláciu na diaľku má aj slovo *cesnak* miesto etymologického *česnak* a vyskytuje sa na väčšom území v slovenskej jazykovej oblasti.[16] Pre svoju rozšírenosť *tvar cesnak sa ujal aj v spisovnej reči, hoci podľa etymologie* skorej by sme v nej očakávali *česnak*, prípadne *česnek*. Je aj priezvisko *Česnek* (Turiec).

Zmena začiatočnej skupiny *st-* > *št-*.

Vplyvom asimilácie na diaľku možno vysvetliť aj zmenu pôvodnej začiatočnej skupiny *st-* > *št-* v prípade *štebel, šteblík, šteblíček* oproti základnému podstatnému menu *steblo*. Tu východisko zmäkčovania bolo by možné hľadať najskorej v zdrobnelom tvare *šteblíček*, kde mäkká príbuzná sykavá spoluhláska *-č-* koncovej slabiky *-ček* mohla účinkovať aj na mäkčenie spirantického *s-* začiatočnej skupiny *st-* a ešte tým skorej, že aj jej susedná spoluhláska *-ť-* s nasledujúcou samohláskou *-e-* znela mäkko *(-ťe-)*.

No nad to ešte istejší sa vidí predpoklad, zaznačený u Stanislava, že v začiatočných skupinách *st-, sk-, sm-, sp-* „spirantické *s* pravdepodobne diferenciáciou prechádza v *š*" (l. c., 245).

---

[15] Pokiaľ som zistil, forma *šušeň* nachodí sa na širokej oblasti západoslovenských nárečí, napríklad Bánovce, Malacky (ústne Dr. Štefan Blažíček), Kiripolec (ústne Martin Benka) a inde. Poznal ju aj Vajanský a použil vo verši: Čo vie dobre každý *šušeň*, / Sokrat nevie, čo je rušeň (VII, 324). V Turci sa používa *koza*, napríklad: Vyberá si *kozy* z nosa (úzus), v Novohrade *svrčok* (ústne Dr. Eugen Jóna, ref. MS), na Pohroní (Sv. Kríž nad Hronom) *škvarka* (ústne Marián Škriniar, úradník MS), vo Veľkom Rovnom (pri Bytči) *šúvara* (ústne Jozef Korňan, žiak III.b OA v T. Sv. M.), v Liptove (Ružomberok) *škopka* (ústne Peter Maršal, žiak III.b OA v T. Sv. M.), na východe *kozáre* (v nose) (ústne notár Jozef Šepitko) a pod.

[16] Podľa Stanislava (l. c. 247) v celom Liptove; tak aj na západe (Bánovce).

Týmto činom nastáva rozštiepenie pôvodného kmeňa a dostávame dvojaké tvary *steblo/štebel* aj s dvojakým významom. Tvarom *steblo* a jeho zdrobnelinou *stebielko* sa označuje ‚kostra, byľ rastliny, na ktorej bývajú listy a kvety'. Máme *steblá* trávy, zbožia, ďateliny: Ach, ako otmavely pšeničné *steblá!* (Gacek, Sibír. zápisky 19), celá črieda sa strepe do ďateliny... *stebielka* zdravého neostane v nej (Tim. IV, 152) atď.

Naproti tomu tvar *štebeľ* s odvodenými tvarmi *štebľík, štebľíček* má diferencovaný význam ‚tenká priečka na rebríku, operadle ap.': kráčať so *štebľa* na *štebeľ* hore rebríkom. (Kavec, V rudých hmlách I, 84), *Žigle* sú dlhé lavice s operadlom, v ktorom sú vyrezávané *šteble*.[17]

Do skupiny *št-* Stanislav (l. c., 245) uvádza aj tvar *oštara* ako domáce slovo z Liptova. Nachodí sa aj inde a užíva sa aj v literatúre: „Veru vari už tu moja hodinka... nuž načože som na *oštaru* svetu i sebe?" (Taj. II, 16), „Choďte za statkom. Pozrite, ako sa vám rozlieza: zas budete mať s ním oštaru." (Kuk. VI, 184), Ale hanba... prikvitla vraz na svet družkou / ku *oštare,* ku obide (Hv. VI, 32) ap.

Hláskoslovný sklad podoby *oštara,* ako aj základný význam ‚nechutná, protivná starosť' vedú k slovesu *starieť sa/starať sa.* Ztade možno vyvodiť aj základ *-stara* ako deverbatívum na spôsob *sprava—spraviť.*

Zmena *-stara* > *-štara,* spočívajúca v mäkčení *-s* > *-š,* nedá sa vysvetliť nejakou asimiláciou na diaľku, nakoľko nieto pre ňu východiska v nijakej mäkkej blízkej spoluhláske. Aj tu si pomôžeme iba diferenciáciou[18], spôsobenou účinkom pohnutia mysle, ktoré **máva vplyv** na zmenu artikulácie a tým aj na zmenu hlások.[19]

Zmäkčený základ *-štara* neobstál sám osebe, ale pribral si sprievodnú samohlásku *o-*[20] *(o + štara > oštara)* na spôsob

---

[17] Doklad zo školskej úlohy Izidora Vallu, žiaka III.b OA v T. Sv. M. (v školskom roku 1946/7), rodáka z Terchovej.

[18] Porov. Stanislav, l. c. 245.

[19] O tom ďalej príležitostne pri nárečových tvaroch *boškať, boškávať* za spis. *bozkať, bozkávať.*

[20] Porov. Henrich Bartek, *Príspevok k dejinám slovenčiny,* Trnava 1936, str. 40 a n.

oškvarok popri *škvarok*[21] a *oškoruša* oproti pôvodnému tvaru *skoruša*.[22]

Zmena začiatočnej skupiny *sk-* > *šk-*.

Zmena *sk* > *šk* vzniká diferenciáciou v prípade slovesa *škľabiť sa* a jeho odvodených slovesných foriem *rozškľabiť sa* ‚rozčapiť sa', *uškľabiť sa* atď. Pôvodná kmeňová morféma *sklab-* s prvotnou začiatočnou skupinou *sk-* sa zachováva v dvojtvare miestnych mien *Sklabiňa* (Turiec) a *Sklabiná* (Novohrad).[23] Oproti nemu je aj druhotný tvar *šklabina/škľabina* so zmäkčenou začiatočnou skupinou *šk-* vo význame ‚škára, škulina', ako to nachodíme v jednotlivých slovenských nárečiach[24] a zároveň v slovníkoch od Bernoláka[25], Jančoviča[26], Loosa[27], Pechánya.[28]

---

[21] Doklad u Podjavorinskej: to podplameník na desiatu, alebo *škvarok* (III, 23).

[22] Doklad u Stanislava, l. c. 245.

[23] Porovnaj *SR* XI, 342.

[24] V Turci v samej obci *Sklabiňa,* ktorá si v názve zachováva prvotnú skupinu *sk-*, vyskytuje sa novšia skupina *šk-: škľaba* ‚trhlina' (ústne Miloš Kučera, žiak III.a OA v T. Sv. M.). Kmeň *škľab-* máme aj v turčianskom tvare *škľabna,* ktorý sa používa obyčajne v spojení *škľabna škľabnavá* ‚dievča, čo sa škľabí, plače, gajduje, soplí sa' (ústne Dr. Miloš Vančo). No známejšia je dlhšia forma *škľabina:* Podhradie, blízo Sklabine (ústne Dušan Machaj, žiak I. OA v T. Sv. M.), Dražkovce (ústne Vladimír Petrovič, žiak I. OA v T. Sv. M.), Turč. Teplice (ústne Mária Chalupová, žiačka I. OA v T. Sv. M.), Kľačany (ústne Oto Vojvoda, žiak I. OA v T. Sv. M.), Vrútky (ústne Kvetoslava Brossmanová, žiačka III.b OA v T. Sv. M.). Táto svoj doklad *škľabiny* uvádza in litt. s vysvetlením: Keď sú suchá, tak sa na zemi robia pukliny, ktoré sa v Turci volajú *škľabiny.* Tvar *škľabina* je známy v Krpeľanoch (ústne Miloš Šparec, žiak I. OA v T. Sv. M.), na okolí Žiliny: Nezbud-Lúčka s významom ‚otvorená rana na tele, keď si niekto zatne' (ústne Jozef Najšel žiak I. OA v T. Sv. M.), Veľké Rovné (Jozef Korňan); na okolí Prievidze s významom ‚otvorená rana' [sečná] (ústne Cyril Škultéty) a inde.

[25] V Bernolákovom Slowári tvar *Šklabina* ako nárečový je označený hviezdičkou; miesto neho sa odporúča *Šklebina,* za ktorý sa kladie ako rovnocenný tvar *Škulina.* V Rosine (pri Žiline) je známy aj obmenený tvar *škeblina* ‚špára, keď je kasňa rozpuknutá' (ústne Milan Málik).

[26] Štefan Jančovič, *Nové slovensko-maďarské a maďarsko-slovenské slovňik,* Sarvaš 1848, tvar *šklabina* vysvetľuje maďarským slovom *repedék.*

[27] Jozef Loos, *Slownik slowenskej, maďarskej a nemeckej reči,*

Slovesné tvary s koreňom *škľab-* označujú ‚cerenie, škerenie, otváranie'.[29]

Popri základnom slovese *škľabiť sa* aj odvodené tvary, ako *rozškľabiť sa, vyškľabiť sa*, zachovávajú význam otvárania v rozličných odtienkoch: A jeho [motýľa] chrbát! Na ňom *škľabí sa*, ceriac riedke zuby — umrlčia hlava (Kuk. XIII, 171), *rozškľabilu sa* Beckove ústa (Hronský, Podnol. rozprávky 119), vyškľabila na ne [dievčence] svoje ohavné zuby (Dobš., Pov. VIII, 97). Novší je význam ‚usmievať sa na plné ústa' pri tvare *uškľabiť sa, zaškľabiť sa:* [Ataman] *uškľabil* sa mu tupou ironiou (Gašpar, Karambol 28), „Pokoj boží?" *zaškľabil sa* bača na pocestného (Dobš., Pov. VIII, 116).

Od slovesa *uškľabiť* pochodí podstatné meno *úškľabok:* Usmieva sa, no to nie úsmev, ale *úškľabok*, zošklivujúci ešte väčšmi jeho tvár (Kuk. I, 31).

Tak isto nastáva rozštiepenie mäkčením na praslovanskom základe *skora*, pri ktorom sa skupina *sk-* dosiaľ zachováva v oravskom *skvora*[30] s významom ‚koža'. Rodák tohto kraja Anton Bernolák zaznamenáva popri forme *skwóra* obdobnú formu *skóra*, ktorú ako dialektickú označuje hviezdičkou a za ňu kladie spisovný tvar *kóra* podľa hláskoslovného západoslovenského systému; pravda, zaň dnešný spisovný tvar je *kôra*. Vo východoslovenských nárečiach žije ako obmenené forma *skura* s významom ‚koža na tele človeka alebo zvera'. Hláskoslovná zmena samohlásky *o* > *u* (cez predĺžené *ó*) vznikla na spôsob východoslovenských tvarov *muj* (za západoslovenské

Pešť 1871, str. 536a, pre tvar *škľabina* má vysvetlenie po maďarsky *repedék, hasadék:* po nemecky *Spalte, Ritze.*

[28] Dr. Adolf Pechány, *Slovník slovenský a maďarský*, Budapešť 1906, str. 333b, podľa Loosa uvádza maďarský význam *repedék, hasadék.*

[29] Vonkajší znak horovania fyziologicky sa prejavuje v tom, že sa pohlavná čiastka kobyly časom roztvára. V tomto význame zachytil som vetu: *Táto konina sa šklabí* v Bánovciach od Jána Valacha, zamestnaného na gazdovstve Jána Fojtíka, farbiara. — Ten istý význam poznajú aj v Belej pri Varíne v nárečovej forme *šklabi sa* (ústne Adam Laščiak). Tam je známe aj deverbatívum *šklaba* ‚žena s rozčapenými nohami'.

[30] Eugen Pauliny, *Nárečie zátopových osád na hornej Orave*, T. Sv. Martin 1948, str. 89.

mój a spisovné *môj*), *hnuj* (spis. *hnoj*), *zbujňik*, (spis. *zbojník*) ap.

Popri dialektických tvaroch *skóra-skvora/skura* prvotný základ *skora* zachováva aj priezvisko *Skorka*.[31] Ďalej z neho zmäkčením spoluhlásky *s* > *š* začiatočnej skupiny *sk-* a zdrobňovacou príponou *-ica* dostávame sémanticky diferencovaný tvar *škorica*. V spisovnej češtine sa pridržajú starého základu *skor-* a tak spisovný tvar je *skořice*. V slovenčine máme aj priezvisko *Škorica*.[32]

Takto rozštiepený koreň *skor-/škor-* vyskytuje sa v slovenčine pri variantoch podstatného mena *skoruša/oškoruša*. Tvar *skoruša* uvádza Stanislav z liptovských nárečí (l. c., 245), tvar *oškoruša* žije v západoslovenských nárečiach so sprievodnou samohláskou *o-*, ktorá uľahčuje výslovnosť spoluhláskovej skupiny podobne ako v prípade *omša* (lat. *missa*), *Ortuty, Omšenie, oškvarok, oštara* ap.

Okrem Stanislavovho dokladu *skoruša* (l. c.) z oblasti stredoslovenského nárečia prvotná skupina *sk-* bez sprievodnej samohlásky *o-* sa zachováva v názve vrchu *Skorušina* (na východ od Tvrdošína) a grúňa *Skorušiny* v chotári obce Moštenica (ústne Dr. Ján Mihál). Na Orave (Dolná Lehota) zachováva sa v názve príslušného stromu *skorucha* (ústne Jozef Kriváň, žiak IV. b OA v T. Sv. M.).

S obmeneným koreňom *škor-* súvisí aj prvá časť zloženiny *škorupa*.[33] So zväčšujúcou príponou *-ina* vzniká tvar *škorupina* (> *škorup*(a) + *ina*), ktorý popri *škorupa* dokladá aj Kálal[34]

[31] *Sloboda*, orgán Antifašistického frontu Slovákov v Maďarsku, roč. III, číslo 8, str. 3b.

[32] *Hlasy z domova a z misií*, roč. 33, číslo 2, obálka 3a.

[33] Porov. rus. *skorlupa*. Druhú časť zloženiny *-lupa* možno predpokladať aj pre slovenský tvar *škorupa*, pravda, obmenený, nakoľko sa zachováva v podobnej zložemine názvu obce *Brezolupy* (okres Bánovce). Nachodí sa aj v podstatnom mene *lupiny* ‚čiastočky odumretej kože na hlave, ktoré sa odlupujú, t. j. oddeľujú'; aj vo význame ‚odpadky zemiakov' (Tisovec, ústne Ľubo Čunderlík). Posledný význam sa zračí v slovese *lúpiť* ‚oškrabovať kožu zemiakov', zachytený u Kukučína: „Povedz materi... Mohol si byť pánom — a takto budeš iba švábočku lúpiť!" (III², 12).

[34] Z turčianskeho nárečia uvádza Mir. Kálal, *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí*, str. 679a. V Turč. Tepliciach v reči starších je živý tvar *škorupina* ‚obal vajca, aj z orecha' (ústne Mária Chalupová).

a uvádza aj Bernolák[35]; z neho zánikom intervokalickej samohlásky *-o-* v otvorenej neprízvučnej slabike pochodí spisovná forma *škrupina: škrupiny* z orechov (Tim. III, 14) ap.

Základ *škorupa* sa celý zachováva v nárečových tvaroch *beškorupek*[36], *prieškorupek*[37] a obmenený v tvaroch *preškorúbok/prieškorúbok* ap.

Stanislav (l. c.) na cudzom obmenenom slove *kaučiar* miesto *skaut* správne poukazuje, že začiatočná skupina *sk-* sa odstraňuje aj zánikom spirantického *s-*. To isté platí aj pre pr-

---

[35] Na Orave (Ústie) tvar *škorupina* — zkade ho zaznačuje aj Anton Bernolák — okrem ‚obalu z vajca' znamená aj ‚kôru ihličného dreva' (ústne Ľubomír Bulla, žiak I. OA v T. Sv. M.). Tvar *škorupina* je známy vo Veľkom Rovnom (ústne Jozef Korňan) a v Ilave (ústne František Kalina).

[36] Tvar *beškorupek* ‚vajce, na ktorom sa škrupina nevyvinula' je známy u staršieho pokolenia vo Veľkom Rovnom (ústne Jozef Korňan). Svojím tvarom predstavuje zloženinu, ktorej prvú časť tvorí predložková morféma *bez-* (*bez+ škorup(a)+-ek* > *besškorupek* > *beškorupek*). Jeho obmenená forma je *beškorubek* (Stránske, ústne Mária Nováková), kde sa koncové *-bek* asimiláciou vyrovnalo so začiatočnou spoluhláskou *b-* predložkovej morfémy *bez-*.

[37] Tvar *prieškorupek* je známy v Ilave a na okolí (ústne František Kalina). Aj tu treba pri začiatočnej slabike *prie-* predpokladať predložku *bez-*, pravda, v jej nárečovej forme *brez-*: *brez+škorup(a)+ek* > *breškorupek* > *breškorupek* a z toho tvaru asimiláciou prvej slabiky *bre-* > *vre-* vzniká tvar *preškorupek* s rozličnými obmenami: *preškorubek* ‚napríklad Žilina (ústne Viera Rakusová, žiačka III.b OA v T. Sv. M., podľa udania *svojej matky Žilinčanky*), *Bytčianska Lehota (ústne Eduard Šoška, žiak* III.b OA v T. Sv. M.); *preškorúbok:* Mošovce (ústne Emília Ferlančíková a Anna Barančeková, žiačky I. OA v T. Sv. M.), Kaľamenová (ústne Elena Kubíková, žiačka III.b OA v T. Sv. M.), Abramová (ústne Mária Kašubová, žiačka IV.b OA v T. Sv. M.), Slovenské Pravno (ústne Božena Lichnerová, žiačka III.b OA v T. Sv. M.), Liptov: Gombáš (ústne Stanislav Olos, žiak II.a OA v T. Sv. M.), Veterná Poruba (ústne Peter Dzuroška, žiak III.b OA T. Sv. M.). Obmenený tvar *prešnorúbok* zachováva staršie pokolenie v Belej (Turiec) (ústne Karol Adamčík, žiak III.b OA T. Sv. M. podľa starej matky Emílie Cesnekovej). No začiatočná slabika *pre-* tvarov *prešporubek* i *preškorúbok* cíti sa ako by vo funkcii predpony a dostáva sa do korelácie s predponou *prie-* domácich podstatných mien, obyčajne deverbatív typu *priechod* (porov. *prechodiť: priechod)* a ztade pochodí aj predpona *prie-*, napríklad v uvedenom západoslovenskom tvare *prieškorupek*. Vo Svätom Petre (Turiec) je známy obdobný stredoslovenský nárečový tvar *prieškorúpok* (ústne Jozef Schrötter, žiak III.b OA v T. Sv. M.). V Turci popri prvotnejšej forme *preškorúbok* je známy aj druhotný tvar *prieškorúbok*, napríklad v Kláštore pod Znievom, vo Valči (ústne Ján Frlička, referent MS).

votný tvar *skora*. Týmto nastáva znovu rozštiepenie praslovanského základu. Oproti nárečovým tvarom *skóra/skura* a spisovným *škorica, škrupina* máme aj tvar *kôra,* ktorý vznikol odpadnutím začiatočnej spoluhlásky *s-*. Od neho je zdrobnelina *kôrka.* Je známe aj priezvisko, písané na starší fonetický spôsob *Kvorka.*

Hromadný význam predstavuje dialektický tvar *kórové,* označujúci ‚holý hlúb, steblo, palicu kukurice bez listov a plodu', ktorý sa používa ako gazdovský termín v kukuričnom kraji na južnom Slovensku.[38] Do spisovnej slovenčiny prichodí ho prepísať na *kôrovie.*

Základ *kôra/kora* nachodíme aj v tvare *koraba/korába.*[39] Kálal uvádza tvar *koraba*[40] spolu s Palkovičom.[41] Mne je známy len tvar *korába* zo západoslovenských nárečí, napr. z Bánoviec a okolia. Označuje sa ním ‚vonkajší pevný obal, kostra, schránka nejakej veci, ktorou je akosi vnútrajšok chránený', čo vybadať na príkladoch: Táto hruška ešte pevne zarodila, bárs je to len *korába* [vnútro stromu hrušky je vyhnité, len kôra sa drží ešte živá], Kúpil kravu, takú starú *korábu* [vychudnutú starú kravu, na kosť a kožu]. Chlapec nohy si neumýva, má na nich celú *korábu* [kôru, vrstvu zaschnutej špiny] ap. Tvar *korába* sa vyskytuje aj v iných krajoch.[42]

---

[38] Ústne učiteľ Ján Solčáni, ktorý nateraz učí na maďarskom pohraničí (Jasová). Podobne akad. sochár Fraňo Štefunko pozná tvar *kórovi* z okolia Trnavy (Farkašín). Po maďarsky *kóró.*

[39] Koreň je tu *kora* a prípona *-aba (kor(a)+aba > koraba).* Prípona *-aba* ukazuje na prvotný tvar *koraba* s krátkou kvantitou, aká je v tvaroch priezviska *Kajaba, Šuraba* (Krásno nad Kysucou), *Taraba* (Necpaly — Turiec) ap. Dlhá kvantita vo forme *korába* pravdepodobne sa ustálila vplyvom biblického tvaru *koráb.* Dá sa tu ešte predpokladať aj vplyv cudzích slov s dlhou kvantitou na druhej slabike od konca na spôsob cudzích slov, napríklad s príbuznou príponovou morfémou *-ála: cenirála, magistrála, sandála* ap.

[40] Má význam ‚vydlabaný strom, používaný na plavenie ako čln'.

[41] Bömisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch, I. sväzok.

[42] V Krásnej Vsi a v celej slatinskej doline (okres Bánovce) *korába* je známa „v smysle napr. kostry hydiny veľkej kosti: Chlapci nechali objedenú *korábu* sliepky na stole" (in litt. Róbert Blaschke, učiteľ). Podobne slovom *korába* sa rozumie sama spodná brušná kosť u sliepky, husi a iných vtákov, ktorá svojou podobou pripomína čln, napríklad vo Verešvári (ústne Dr. Peter Gula, referent MS). V Belej pri Varíne *korába* znamená ‚kostrč, zbytky z kapusty, ktorú do listu obžraly húsenice' (ústne Adam Laščiak). Na Bojnej *korába* označuje ‚vrchnú kôru

Sem patrí aj Noemov biblický *koráb*.[43] Palkovič okrem tohto významu uvádza 1. vonkajší obal stromu, kôra, 2. kostra s kožou schudnutého, zdochnutého koňa. Tvar *koráb* je živý v Turci[44] v podobnom význame ako tvar *korába* v západoslovenských nárečiach.

Obmenený základný tvar *skorluna* rozšírený o príponu *-ina* nachodíme v podstatnom mene *korubina*.[45]

Stanislav (l. c.) medzi svojimi dokladmi má aj tvar *škrievit' sa* ‚hádať sa', ku ktorému podľa neho treba predpokladať prvotnú začiatočnú skupinu *sk-*. V tomto prípade západoslovenské nárečia vyhýbajú skupine *sk-* odsunutím prvotného začiatočného *s-*, t. j. zjednodušením skupiny *sk* > *k* a tak prichodí tvar *krievit' sa* (< **skrievit' sa*) miesto *škrievit' sa:* Jednostaj sa ti buďe len kriéviť, čo sťe mať vždi pravdu (úzus). Vyskytuje sa ešte v nárečovej zložení *ukriepit':* Tá sa ti veru ňedá ukriépiť (úzus).[46]

---

tekvice' a upotrebuje sa aj v spojení: od koráby sveta voľačo rozprávať (in litt. tamojší rodák Ján Krajčík, profesor). Na okolí Trenčína (Opatová) je známa v smysle dokladu: Vyhnitý strom má *koráby* (in litt. Milan Harinek). Doklad na *korába* z hornej Nitry prináša mi Jozef Vaško (Čavoj) a Cyril Škultéty (Poruba) v smysle ‚na kožu a kosť vychudnutá krava'.

[43] Tvar *koráb* je vlastne variant k prvotnému ženskému tvaru *koraba*. Tu zánikom koncového *-a* skrátil sa prvotný tvar o jednu slabiku a tak z trojslabičného tvaru stal sa dvojslabičný so zatvorenou koncovou slabikou *-rab*, v ktorej nastalo zdĺženie samohlásky *-a-* > *-á-* ako za vynáhradu zaniklej slabiky. (Porov. SR VII, 234.)

[44] Napríklad v Mošovciach na starý zdrevnatený kaleráb sa povie *koráb* (ústne Anna Barančeková); ešte *korábom* sa označuje ‚vrchná kôra na kolerábe' a ‚suché haluze na strome' (ústne Emília Beriančíková). Aj na rastliny bez lístia: Len také koráby (ústne Dr. Miloš Vaňo). V Podhradí (blízo Sklabine) unotrebuje sa slovo *koráb* na opŕchnutú slivku, keď na nej vídať kožu a kosť; na chudý, vyhladovaný vysoký statok' (ústne Miloš Pacela, žiak I. OA v T. Sv. M.). V Kľačanoch na ‚malý drevený chlievik' (ústne Oto Vojvoda). Okrem Turca žije aj v okolí B. Bystrice (Kostiviarska): Z toho starého stromu ostal len taký *koráb* (ústne Ondrej Voskár).

[45] Forma *korubina* zaiste má rovnakú korennú morfému s tvarom *škorupina* (porov. poznámku 33 a 34), lenže je ináč obmenená. Doklad mám z okolia Kremnice (Jastrabá) s významom ‚nasedaná špina na tele, obvčaine na kolene, alebo na hlave: popeliny' (ústne Mária Poljaková, žiačka I. OA v T. Sv. M.).

[46] To sú nárečové doklady z Bánoviec. Pri odvolávaní sa na západoslovenské nárečie myslím vždy na Bánovce a ich bližšie okolie. No

Aj Bernolák pozná *krépiť sa* (bez *s-*) a stavia ho nad *škrépiť sa* (dnešné spis. *škriepiť sa*).

Rozštiepenie zmäkčením spirantického *s* > *š* ukazuje sa aj v základe skula.[47] Tvar *skula,* najmä jeho množné číslo *skuly,* sa vyskytuje v nárečiach aj s odvodeným tvarom *skulina* ako ľudový termín; prichodí pri zrubovaní okresaných brvien, ak celkom nepriliehajú k sebe a tak vznikajú skuliny ‚škáry, ktoré treba zapraviť pri stavaní drevených domcov'. Sem patrí aj nárečový tvar *skuľňik* ‚väčšia diera na starom ohnisku, kade vychodí dym'.[48]

Tvary *skula* a *skulina* so začiatočným prvotným *s-* treba pokladať v slovenčine za archaizmy. Pre základný tvar *skula* je obmenená novšia forma *škula*[49] a podobne pre odvodený tvar *skulina* je novšia *škulina.*[50] Pravdepodobne starý archaický tvar *skuľna* bol podkladom pre Pravidlá sloven. pravopisu z r. 1931, ktoré si ho vybraly za riadny spisovný tvar oproti novšej forme *škulina.* Naproti tomu zas Pravidlá sloven. pravopisu z r. 1940

---

tento zjav sa rozprestiera na širšej oblasti; nachodíme ho vo Verešvári v nárečovej forme *kripit* (ústne Dr. Peter Gula). V Ilave je aj deverbatívum *kriepny* (dial. kriépni) (ústne František Kalina).

[47] Napríklad v horských krajoch hornej Nitry (Čavoj) sa zachováva základný tvar *skula* (ústne Jozef Vaško). V Maršovej (Okr. Bytča) je obvyklý tvar s pomnožným číslom *skuly* a popri ňom aj odvodený tvar *skulina* ako ľudový termín (ústne Alojz Rek). Z Púchova tvar *skulina* udáva Oskár Gold, žiak I. OA v T. Sv. M., a z Jarabej (okres Kremnica) Mária Poljaková s vysvetlením ‚malinká medzierka, špárka' (in litt.).

[48] Ľudový termín *‚skuľňik'* s dokladaním: Zapchaj ten skuľňik (úzus) je od Ján Krčmárika, rodáka zo Stupného (okolie Považskej Bystrice).

[49] Tvar *škuľa* ‚diera v doske, vo dverách, alebo na kasni, ktorou sa dá vidieť von' vyskytuje sa Bytčici (ústne Ondrej Sloviak, žiak III.b OA v T. Sv. M.). Obdobnú formu so skupinou *šk-* uvádza Ján Kollár z čičinského nárečia (slovinské územie: *škuja* (< *škuľa*) s významom ‚diera, škulina'. Porov. aj tam uvedený tvar s podobným zakončením *košuja* (v koncovke pôvodné *-ľa*) (Cestopis obsahující cestu do horní Itálie, Praha 1862, str. 76).

[50] Forma *škulina* sa vyskytuje v Turci; z Dražkoviec ju dokladá Vladimír Petrovič s vysvetlením „škulina je otvor medzi dverami, alebo znamená odreté miesto na tele, alebo na strome" (in litt.); v okolí Žiliny (Bytčianska Lehota) sa upotrebuje ‚keď niekdo má na tele oškúlenú, odretú kožu' (ústne Eduard Šoška). Takisto aj v Lipt. Sv. Mikuláši ako ‚odrenina' (ústne Branislav Biskup). Ďalej je známa forma *škulina* v Liptove (Veterná Poruba) s významom ‚medzierka, špára' (ústne Peter Dzuroška).

tvar *skuliňa* už nepokladajú za dobrý spisovný (označujú ho hviezdičkou). Ani ho neopravujú, ako by sa dalo očakávať, na *škulina* podľa slovenského jazykového systému, lež ho nahrádzajú slovom *škára* príbuzného významu, ktoré je obvyklé v stredoslovenských nárečiach. Takto nadobro zatracujú tvar *škulina* a tým slovenský jazyk ochudobňujú o domáce slovo, ktoré uvádza Bernolák, Loos, Pechány. Vyskytuje sa aj v spisbe: A tohto všetkého všimla si žena, čo hľadela *škulinou* cez vráta (Kuk. VII, 59), Ako rád by preliezť plot a pozrieť *škulinou*, čo sa robí u Jasinskej (Vaj. XVIII, 133) ap.

Na rozdiel od tvaru *škulina* zmäkčenie *s-* > *š* skupiny *sk-* > *šk-* je všeobecné v slovesnom tvare *škúliť* ‚pozerať málo otvorenými očami, ako by len cez škulinu mihalnice, mrkať, žmurkať očami': Otec s ovesenou hlavou... *škúlil* zpod obočia na syna (Taj. VI, 132), Ani nevidíš, kde *škúli*, ba ani či žmurká, alebo spí (Hronský I, 163), Hlásnik *škúli* do písma, či dobre vzal, čo mal od rychtára (Tim. II, 9) ap.

Sloveso *škúliť* s predložkou *na* vo význame ‚proti'[51] vyjadruje ‚nepriateľské pozeranie, zazeranie, gánenie': Nová poštárka bola ozaj divný tvor... *Škúli* na človeka ako na psa (Hronský I, 171), i vpadol do rozhovoru, prejedajúc rychtára a *škúliac* naň (Tim. V, 74). — Označuje aj chybné pozeranie pri oslabených očných svaloch. Významom sem patrí turčiansky tvar *škuľ'ba* ‚človek s chybným zrakom' (ústne Dr. Miloš Vančo).

Deverbatívne tvary predstavujú priezviská *Škuláň*[52], *Škulo*[53], *Škulič*[54], *Škulec*.[55]

Stanislav (l. c.) sem zadeľuje aj zloženinu *oškúliť* (s predponou *o-*) s významom ‚odrieť, oškrieť': *oškúliu* si ruku. Takýto význam je zachytený aj v literárnom jazyku: Vidlička, kde sa konár delil od pňa, bola dosť dobre *oškúlená* (Kuk. XX, 159), našli kľúč na putá a rúče ich sňali. Adam si pošuchal *oškúlené*

---

[51] Porov. *SR* XI. 263.

[52] Priezvisko niekdajšieho spolužiaka na gymnáziu v Trenčíne, pochodiaceho z Ilavy.

[53] Vymreté priezvisko v Bánovciach.

[54] Nachodí sa na hrobnom kamennom kríži na cintoríne v Prievidzi.

[55] Priezvisko je známe v Závodí (okres Žilina). Porov. Živnostenský kalendár 1948, str. 336.

a pomäkúšené ruky (Jégé, Šangala 130), Črievičky očernely, ba miestami bola kožka *oškúlená* (Vaj. III, 8) ap.

Popri dvojici *skulina/škulina* máme ešte v slovenských nárečiach podobnú dvojicu jednotlivých tvarov od základného kmeňa *skuhra: skuhrať/škuhrať*. Pri systéme zmäkčovania začiatočného *s-* > *š-* prvotnej skupiny *sk-* východisko možno hľadať v podstatnom mene *škuhroš*. Zaiste tu spoluhláska *s-* v začiatočnej skupine *sk-* vplyvom mäkkej koncovej spoluhlásky *-š* prípony *-oš* asimiláciou na diaľku zmenila sa taktiež na *š-* *(skuhroš > škuhroš)*. Podľa tvaru *škuhroš* analogicky vznikol aj príslušný ženský tvar *škuhraňa*. Ďalej ztade zmäkčenie začiatočného *š-* prešlo aj do slovesného tvaru *škuhrať*. V západoslovenskej jazykovej oblasti jednotlivé kraje zachovávajú ešte aj tvary so začiatočnou skupinou *sk-*.[56]

Tak isto aj v stredoslovenských náreč'ach udržuje sa prvotná skupina *sk-*.[57] Taký je aj spisovný úzus, zaiste zachytený

---

[56] Tvar *škuhroš* ‚skupáň, žgroš, kto si nedopraje' a k nemu ženskú formu *škuhraňa* poznám len osamotene z rodného kraja (Bánovce). Samo sloveso *škuhrať* (s podobným významom) nie je mi osobne známe. Formu *škuhroš* poznajú v Opatovej pri Trenčíne (in litt. Milan Harinek). Sloveso *škuhrať* vo význame ‚škamrať, stonať, nariekať na biedu predstieraním chudoby' a s ním postatné meno *škuhroš* z Maršovej (okres Bytča) poskytol mi Alojz Rek s dokladom: *Škuhroš* — stále len *škuhre*. Tvar *škuhrať* je známy aj v Prievidzi (ústne Jozef Fabiš, žiak III.b OA v T. Sv. M.). — Prvotná slovesná forma *skuhrať* sa ešte udržuje na bánovskom Podhorí, napr. v Krásnej Vsi a celej slatinskej doline a „znamená frfľať, odvrávať, domŕzať" (in litt. Róbert Blaschke). Tak isto tvar *skuhrať* sa nachodí aj na hornej Nitre, napríklad v Nitr. Sučanoch, kde „žije vo význame nespokojnosti, napr.: Stále *skuhre* (stone), nikdy nemá dosť, vždy mu čosi chýba" (in. litt. Milan Lavrinec). na Bojnej v smysle „z lakomstva skonať, nadávať" (in. litt. Ján Krajčík), v Čavoji s významom „odechať", t. j. ‚stonať' (o statku). Vo Vereňvári prvotný tvar *skuhrať* je známy s významom ‚plakať, mrnčať' (o dieťati) (ústne Dr. Peter Gula).

[57] Nakoľko som mohol zistiť, v Turci miestami je známa aj začiatočná skupina *šk-* slovesného tvaru *škuhrať*, napríklad v Sklabini: Stále len *škuhre* ‚*šomre*' (Miloš Kučera), v Turč. Tepliciach: *škuhrať* ‚frfľať" (Mária Chalupová). Obvyklý je slovesný tvar *skuhrošiť*. — V Jastrabej (okres Kremnica) žije tvar *skuhrať* a znamená 1. nedopriať si, žgrlošiť, 2. hundrať na voľakoho alebo na voľačo (ústne Mária Poljaková). Tvary *skuhrať, skuhriť* z Kostiviarskej (pri B. Bystrici) udáva Ondrej Voskár (ústne). Tvar *skuhrať* pozná spisovateľ Jozef Horák na tekovskej Teplej.

prechodí ako prejotované *'ä*.[66] Na tomto základe taký istý hláskoslovný zjav mali by sme mať v slovenčine aj v prípade **r'äd* za cirkevnoslovanský tvar *rędъ*, **hr'äda* za csl. *gręda*, **jastr'äb*, **pr'ätať*, **kur'ä*, ale miesto nich máme novšie formy: *hrad*, *hrada*, *pratať*, *kura*. Tu zaiste vplyvom slovenských západných nárečí po strate mäkkého *r'* miesto fonémy *ä*, ktorá bola s ním úzko spojená, dosadila sa západoslovenská striednica *-a-*[67], čím si vysvetlíme terajšie spisovné tvary s fonémou *a*. Do tohto hláskoslovného zjavu zapadá aj tvar *škaradý*. Uvádza ho aj Bernolák vo svojom Slowári, ale ho označuje za nárečový a za spisovný pre svoj jazyk kladie ‚škaredí' *(škaredý)*. Tvar *škaradý* dosiaľ je živý v oblasti západných nárečí.[68] Oproti nemu spisovný tvar *škaredý*, hláskoslovnou zmenou *a* > *e* v slabike *-re-*, je pravdepodobne cirkevný bohemizmus. V starej češtine bol tvar *škařědý*[69] *(< škařadý)* s jotáciou a jej stratou ako aj stvrdnutím *ř-* > *r-* vznikol dnešný tvar *škaredý*.

Slovenčina má tvar *škrek* za „č. skřek a psl. počáteční skupinou *skř-".[70] Český spisovný tvar *skřek* sa srovnáva s cirkevnoslovanským *skrekъ*, kde je začiatočná skupina *sk-*.

Slovenská zmena začiatočného *s* > *š* pri podstatnom mene *škrek* dá sa dostatočne vysvetliť asimiláciou na diaľku na odvodenom slovesnom tvare *škrečať*. Na to, že toto zmäkčenie sa mohlo vykonať aj pri inej príbuznej sykavej mäkkej spoluhláske

---

[66] Ján F e d á k, *Zo šarišského hláskoslovia*, Sborník na počesť Jozefa Škultétyho, Turč. Sv. Martin 1933, str. 503.

[67] V slovenských nárečiach na západe býva pravidelne za nosovú samohlásku *ę* > *a*, napríklad: *pata* (spis. *päta*), *hovado* (spis. *hovädo*), *pamať* (spis. *pamäť*), *devať* (spis. *deväť*) a pod. Porov. Sborník na počesť Jozefa Škultétyho, l. c. 646.

[68] Napríklad Bánovce a okolie: Dvorec, Rybany, Bobot, Dubov Diel; Trenčín a okolie: Opatová (in litt. Milan Harinek), Omšenie (ústne Ing. Štefan Veselý); Topoľčany a okolie: Nedanovce. Tvar *škaradý* podľa svojho rodného nárečia (Nedanovce) použil aj lingvista Dr. Štefan Peciar (in litt.). Ďalej Nové Mesto nad Váhom a okolie: Bzince (ústne Ján Sabršúl, profesor gymnázia v Turč. Sv. Martine); Vereščvár (ústne Dr. Peter Gula). Ztade bol zaznačil aj výraz: Na „Škaradú stredu" Jozef J e š k o (*Národopisný náčrt Verešváru n/V.*, Národopisný sborník, sv. III, 1942, str. 83). Tvar *škaradý* v tomto cirkevnom spojení *Škaradá streda* žije aj na tekovskej Teplej (ústne Jozef Horák).

[69] František Š i m e k, *Slovníček staré češtiny*, Praha 1947, str. 182.

[70] J. M. Kořínek, l. c. 64.

rok/oškvarok, škvrna, škvrniť poškvrniť ap.: plameň už cele *oškvaril* ich [pľúc] žilkovatú kožu (Kuk. XII, 108), Keď sa loj *uškvaril,* vhodili sme doň cibuľu (Kuk. XXVII, 94), Mäso... *škvarcovalo* sa hlasným blkotom (Ondrejov, O zlat jaskyni 76), Varí, smaží, *škvarí* (Kuk. III, 83), telo upieklo sa na *škvarku* (Dobš., Pov. V[4], 106), *škvarok* zo starého sadla (Podjavorinská III, 23), Žena mu navarila obed: / pravda, s bryndzou halušiek s *oškvarky* (Hv. VII, 13), líc jeho *škvar* nech *škvrní* (Hv. III[3], 60), „Verte... Ja si dušu *nepoškvrním*... Duša čistá a *nepoškvrnená* nadovšetko..." (Kuk. III[2], 15) ap.

Takto aj v odvodených adjektívnych formách *škvrnavý, škvrnitý, škvrnistý:* chudá tvár so *škvrnavými* červenými lícami (Timrava VI, 91), Inokedy zas napadli ich vyškudzní diví psi *škvrnitej* srsti (Ondrejov, Tátoš 67), — Tak predveď hviezdy s mesiacom, i slnce, / nech blysnú v dušu mi: ni myšlienky v nej neobjavia *škvrnistej* (Hv. IV, 34) ap.

Ako variant k základnému tvaru *škvrniť* s prvotným významom ‚topiť na ohni slaninu, sadlo' zaiste patrí aj tvar *oškrliť/oškŕliť*[65], ktorý je mu blízky zámenou spoluhlásky *n* > *l* a svojím významom. V Turci je známa nárečová forma *ošvrliť:* Slnce ho *ošvrlilo; švrľo,* chlapec, ktorý je opálený od slnka'. Je aj rodinné meno *Švrlo* (Štiavnička).

V spisovnej reči nachodíme aj *oškvŕknuť/oškvrknúť:* Ani vlások mu nebol *oškvŕkol* (Dobš., Pov. VIII, 12), [Koža] mu na ušiach a nose bola *oškvrknutá* od ruského mrazu (Kuk. IV[1], 6) a iné.

Okrem tvaru slovesa *škvariť* český spisovný jazyk dopúšťa zmäkčenie *s* > *š* aj v prípade *škaredý.* V spisovnej slovenčine ako v stredoslovenských nárečiach je taktiež tvar *škaredý.* Za cirkevnoslovanský tvar *skarędъ* treba predpokladať prvotnú slovenskú formu *skar'ädý* s prvotným mäkkým *r'*, nakoľko praslovanské ę do strednej slovenčiny pravidelne v neprízvučnej polohe

---

[65] Západoslovenské nárečie (Bánovce) pozná tvar *oškvrliť* s krátkou kvantitou na kmeňovej polosamohláske *-r-*, stredoslovenské nárečie s dlhou kvantitou (asi podľa prízvukovania na druhej slabike od konca), napríklad v Moštenici pri B. Bystrici (ústne Dr. Ján Mihál). Od toho základu máme slovenské rodinné meno *Škrlec.*

prechodí ako prejotované *'ä*.[66] Na tomto základe taký istý hláskoslovný zjav mali by sme mať v slovenčine aj v prípade **r'äd* za cirkevnoslovanský tvar *rędъ*, **hr'äda* za csl. *gręda*, **jastr'äb*, **pr'ätať*, **kur'ä*, ale miesto nich máme novšie formy: *hrad*, *hrada*, *pratať*, *kura*. Tu zaiste vplyvom slovenských západných nárečí po strate mäkkého *r'* miesto fonémy *ä*, ktorá bola s ním úzko spojená, dosadila sa západoslovenská striednica *-a-*[67], čím si vysvetlíme terajšie spisovné tvary s fonémou *a*. Do tohto hláskoslovného zjavu zapadá aj tvar *škaradý*. Uvádza ho aj Bernolák vo svojom Slowári, ale ho označuje za nárečový a za spisovný pre svoj jazyk kladie ‚škaredí' *(škaredý)*. Tvar *škaradý* dosiaľ je živý v oblasti západných nárečí.[68] Oproti nemu spisovný tvar *škaredý*, hláskoslovnou zmenou *a* > *e* v slabike *-re-*, je pravdepodobne cirkevný bohemizmus. V starej češtine bol tvar *škařědý*[69] *(< škařadý)* s jotáciou a jej stratou ako aj stvrdnutím *ř-* > *r-* vznikol dnešný tvar *škaredý*.

Slovenčina má tvar *škrek* za „č. skřek a psl. počáteční skupinou *skř-".[70] Český spisovný tvar *skřek* sa srovnáva s cirkevnoslovanským *skrekъ*, kde je začiatočná skupina *sk-*.

Slovenská zmena začiatočného *s* > *š* pri podstatnom mene *škrek* dá sa dostatočne vysvetliť asimiláciou na diaľku na odvodenom slovesnom tvare *škrečať*. Na to, že toto zmäkčenie sa mohlo vykonať aj pri inej príbuznej sykavej mäkkej spoluhláske

---

[66] Ján F e d á k, *Zo šarišského hláskoslovia*, Sborník na počesť Jozefa Škultétyho, Turč. Sv. Martin 1933, str. 503.

[67] V slovenských nárečiach na západe býva pravidelne za nosovú samohlásku *ę* > *a*, napríklad: *pata* (spis. *päta*), *hovado* (spis. *hovädo*), *pamať* (spis. *pamäť*), *devať* (spis. *deväť*) a pod. Porov. Sborník na počesť Jozefa Škultétyho, l. c. 646.

[68] Napríklad Bánovce a okolie: Dvorec, Rybany, Bobot, Dubov Diel; Trenčín a okolie: Opatová (in litt. Milan Harinek), Omšenie (ústne Ing. Štefan Veselý); Topoľčany a okolie: Nedanovce. Tvar *škaradý* podľa svojho rodného nárečia (Nedanovce) použil aj lingvista Dr. Štefan Peciar (in litt.). Ďalej Nové Mesto nad Váhom a okolie: Bzince (ústne Ján Sabršúl, profesor gymnázia v Turč. Sv. Martine); Verešvár (ústne Dr. Peter Gula). Ztade bol zaznačil aj výraz: Na „Škaradú stredu" Jozef J e š k o (*Národopisný náčrt Verešváru n/V.*, Národopisný sborník, sv. III, 1942, str. 83). Tvar *škaradý* v tomto cirkevnom spojení *Škaradá streda* žije aj na tekovskej Teplej (ústne Jozef Horák).

[69] František Š i m e k, *Slovníček staré češtiny*, Praha 1947, str. 182.

[70] J. M. Kořínek, l. c. 64.

-č- v slabike -*ča*- slovesa *škrečať*, hoci nejde tu o jednaké mäkké sykavky, ukazuje aj obdobná asimilácia v spisovnom tvare *česnak* z prvotného *česnak*[71], ako aj v nárečovom tvare *cistí*[72] za spis. tvar *čistý*. Pri nich východiskom asimilácie sa stáva tvrdá sykavka *(s)*, kým v prípade *škrečať* — *škrek* zas mäkká *(č)*.

Slovenský tvar *škrečať* má aj variant *škriekať*. Od neho pochodí deverbatívum *škrekľúň*.[73]

S chronologického stanoviska tvar *škrečať* pre hláskoslovnú zmenu slabiky -*ka*- > -*ča*- možno pokladať za starší[74] a zas tvar *škriekať* (bez tejto zmeny) za mladší.

Z formy *škriekať* zánikom začiatočného *s*- vysvetľujeme si aj tvar priezviska *Krekáč*.[75]

Ináč tvar *škrek* súvisí s normálnym koreňom *krik*[76], čo dosvedčuje aj základ *krek*- uvedeného priezviska *Krekáč;* teda ten istý koreň, lenže s inou samohláskou; podobné striedanie samohlásky *i* — *e* máme pri základe *lip-/lep-* (porov. *lipa/lepiť), svit-/svet-* (porov. *svitať/svetlo)* ap.[77]

Iný stupeň striedania predstavuje slovesný tvar *krákať*.

Variantom slovesa *škriekať* sú tvary *škrkať/škŕkať, škrknúť*.[78] Zpomedzi nich najlepšie to vidieť pri slovese *škrknúť* s významom ‚nevydať ani slabý hlások': vyhodil ho [kyjak] — a kohúta srazil so strechy zámku, že viac ani *neškrkol* (Dobš., Pov. I, 72), „Keď tak", *škrkol,* „poďte —" (Hv. III[3], 257), — Tak . . . budete raz ticho, či nie, čo? A len mi ešte *škrkni* niektoré, hneď ťa zahlušim! (Hronský, Tomčíkovci 8) ap.

Významom je im blízky slovesný tvar *škrípať,* ktorý vyjadruje nemilý, nepríjemný zvuk, podobný ako pri slovesách *škrečať, škriekať, škŕkať/škrkať*. Český tvar *skřípati* udržuje si

---

[71] Stanislav, l. c. 247. Porov. koreň *čes*- v slovese *česnúť, rozčesnúť* a v dialektickom tvare *rozčechnúť* (Bánovce).

[72] Stanislav, l. c. 247. Tak isto aj v bánovskom nárečí: *cisti.*

[73] *Katolícka jednota,* roč. XXVII, č. 6—7, str. 22.

[74] Porov. o tom *SR* XII, 261.

[75] *Hlasy z doma a z misií,* roč. XXXIII, 162.

[76] *SR* XII, 280.

[77] Vojtech Faměra, *Slovenská mluvnica a cvičebnica pre prvú a druhú triedu slovenských stredných škôl,* 2. vydanie, str. 21.

[78] SR XII, 280.

prvotné začiatočné *s-*, aké je aj v cirkevnoslovanskom tvare *skrypati*.[79]

Od slovenského tvaru slovesa *škrípať* je odvodené podstatné meno *škripec:* povraz, visiaci z povaly a pretiahnutý cez *škripec* (Ondrejov, Rozprávky z hôr 25). Tvar so slovenskou skupinou *šk-* upotrebil aj Ján Kollár v tvare *škřipce*.[80] — Je známe aj priezvisko *Škripek*.[81]

Okrem asimilácie na diaľku, ktorú sme viac ráz osobitne pribrali na pomoc, pre zmenu *s* > *š* je ešte možný aj princíp expresívnosti. Zjav zmäkčenia spoluhlásky *s* > *š* v nejakej skupine spoluhláskovej stáva sa aj pri rozličných pohnutiach mysle, ktoré majú vplyv na artikuláciu a spolu aj zmenu slabík, ako napr. pri šepote lásky a v hneve, pri odpore ap. Takto talianske *s* zneje pri bolesti ako *š:* mi duole la *tešta* ‚bolí ma hlava' a Dáni vysiovujú *š* v slove *svineri*, ‚svinstvo'.[82] Týmto činom ľahko pochopíme aj zmäkčenie v nárečových formách *boškať, boškávať*[83], za ktoré má spisovný jazyk etymologické tvary *bozkať, bozkávať* (vo výslovnosti *boskať, boskávať*) k základnému slovesu *bozať*.[84]

Tvary *boškať, boškávať* zachycujú a napodobňujú aj zvuk, ktorý sa ohlasuje pri hlasnom, náruživom cmuknutí, cmukaní, mľaskaní. Zaiste sú expresívnejšie oproti normálnym tvarom *bozkať, bozkávať*.

Za slovenský tvar *škopec* ‚škopený baran' v češtine je *skopec* so zachovaným pôvodným *s-* v začiatočnej skupine *sk-*. Takto aj staroslovienske *skopьcь* a ruské *skopec*. No srbochorvátske

---

[79] Josef Holub, l. c. 255.

[80] Ján Kollár, l. c. 219.

[81] *Sloboda*, l. c. 3d.

[82] F. Oberpfalcer, *Jazykozpyt*, Praha 1932, str. 364.

[83] Tento zjav poznám len z oblasti západoslovenského nárečia, napr. Bánovce a ich okolie, Verešvár (ústne Dr. Peter Gula); vyskytuje sa aj na hornej Nitre, napríklad v Čavoji (ústne Jozef Vaško). — No nie je vylúčené, že sa tu uplatňuje aj vplyv príbuznej mäkkej samohlásky *-ě-* vnútornej skupiny *-ěk-* predpokladaného deminutívneho tvaru *bočkať* k základnému slovesu *bokať*, aký sa naozaj vyskytuje vo východoslovenských nárečiach vo forme *bočkac*. Mohlo tu nastať aj skríženie oboch nárečových tvarov *boskať* a *bočkať* s jednakým významom, ako aj veľmi blízkym hláskovým skladom, z ktorého mohol vyjsť obmenený tvar *boškať* (*boskať*, *bočkať*=*boškať*).

[84] Václav Polák, *SR* IX, 97 a n.

škopac[85] má príbuznosť so slovenčinou vo veci zmäkčeného š- začiatočnej skupiny *šk-*.

Okrem tvaru *škopec* je známy aj základný tvar *škop*:[86] jeho myseľ [Samka] bola pri rumunských baranoch a besarabských *škopoch* (Vaj. XIV, 181). Zaň spisovná poľština má tvar *skop* s pôvodným tvrdým *s-* ako čeština.

Tvary *škopec, škop* majú spoločný kmeň s tvarom slovesa *škopiť*. Nachodíme ho aj v literatúre so složeninou vyškopiť ‚vymiškovať, vyrezať': obriadili jahňatá, čo bolo značiť a *škopiť* (Kuk. XXVI, 94), *vyškopené* barany bliakajú (Ondrejov, Zbojn. mladosť 208) ap. Tvar *škopec* predstavuje aj nomen agentis ‚kto škopí bravcov'.[87]

S nimi jednakú kmeňovú morfému má aj tvar podstatného mena *škopúň*.[88] Od neho je mi známejší variant *kopúň*, vyskytujúci sa v západoslovenských nárečiach;[89] pri ňom sa zjednodušila prvotná začiatočná skupina *sk-* zánikom *s-* na spôsob *skora* > *kôra*.

S tvarom *kopúň* jednaký kmeň má slovesný tvar *kopiť* (< *skopiť*), ktorý je známy v složenine *vykopiť*.

Od *kopúň* dodatočne sa utvorilo sloveso *vykopúniť*, vyrezaním urobiť kopúňa'.[90]

---

[85] Josef Holub, l. c. 254.

[86] Napríklad na západnom Slovensku v Smeleniciach (ústne univ. doc. Dr. A. Hirner); aj na hornej Nitre (ústne Jozef Vaško).

[87] Napríklad na okolí Žiliny; Bytčianska Lehota (Eduard Šoška). Je aj priezvisko *Škopec* (Katolícke noviny 1946, č. 18, str. 8d).

[88] Tvar *škopúň* je živý v Liptove (Veterná Poruba) obyčajne vo význame ‚mladý vyškopený vôl'. Na jarmoku počuť: Za čo toho *škopúňa?* (ústne Peter Dzuroška). Je známy aj na Pohroní (Hronský Sv. Kríž) s významom ‚vyrezaný kohút na kŕmenie' (ústne Marián Škriniar). V tom istom význame pozná ho staré pokolenie na hornej Nitre v Nevidzanoch (ústne Angela Kluvancová podľa starej matky Márie Pánikovej).

[89] Formu *kopúň* poznám z Bánoviec a zo širšieho okolia. Žije na hornej Nitre, napríklad v Nitr. Sučanoch „ako pochop vyrezaného kohúta" (in litt. Milan Lavrinec), na Bojnej ako prezývka (in litt. Ján Krajčík), v Čavoji na označovanie druhu veľkého kohúta so zarastenými nohami, (ústne Jozef Vaško). Známe je v Belej pri Varíne v spojení: Uteká ako *kopúň* [ťažko] (ústne Adam Laščiak). Z prezývky *kopúň* vzniklo priezvisko *Kopunec* (Katolícke noviny, 29. jún 1947, str. 8b).

[90] Sloveso *vykopúniť* vzťahuje sa na vyrezanie kohúta, na barana zas

Popri tvare *kopúň* vyskytuje sa aj *kopún* s tvrdým koncovým *-n*[91] v tých nárečiach, kde býva všeobecný tvrdý systém s tvrdým koncovým *-n*.

Tvar slovesa *vykopiť* a apelatíva *kopún* nachodíme v najstaršej literatúre bernolákovskej u Fándliho: Po Bartoléme móžeš Kohútkov *vykopiť* (Druhí Poľní Hospodár, Trnava 1792, str. 127), *Kopúnov* krm na fašangownu Pečínku (24).

Naproti tomu zo stredoslovenského nárečia je známy tvar *kapúň*[92] a v našej najnovšej literatúre asi podľa toho nárečia sa vyskytuje *kapún* — s tvrdým koncovým *-n*: Vták väčší od kury, asi ako dobrý štajerský *kapún* (Kuk. XXV, 49), *Kapún* sa škvarí (Shakespeare-Roy, Komedia omylov 13). Tvar *kapún*, prípadne *kapúň* je — ako vidieť — slovenskou obmenou českého tvaru *kapoun* a ten je zas z nemeckého *kappûn, kapaun*.[93] Z nemčiny pochodí aj maďarská forma *kappan*.

Podľa tohto sa vidí, že tvary *škopúň* a *kopúň* sú slovenské od pôvodu na rozdiel od tvaru *kapúň/kapún*, kde treba predpokladať české prevzatie a nem. pôvod. Priam zato by bolo na mieste vybrať jeden z domácich dvojtvarov *škopúň/kopúň* aj do gazdovskej terminologie na označenie vyrezaného kohúta, ako aj pre spisovný slovenský jazyk miesto terajšieho nedomáceho tvaru kopún s tvrdým koncovým *-n*. Najskôr by to mohol byť tvar *kopúň*, lebo svojím výskytom sa vidí častejší od tvaru *škopúň*, a len čiastočne sa odchyľuje od českej formy *kapoun*.

Stanislav (l. c.) z liptovských nárečí uvádza slovesný tvar *škeriť* (zuby) s dokladom ‚ceriť (zuby)' pri smiatí. Doklady z literatúry: S cesty *škerili* zuby Cigáni (Taj. III, 140) „Priviezol

---

sloveso *vyškopiť*, napríklad v Opatovej pri Trenčíne (in litt. Milan Harinek).

[91] Nárečová forma *kopún* s koncovým tvrdým *-n* sa vyskytuje v Ilave (ústne František Kalina), v Smoleniciach (ústne univ. doc. Dr. A. Hirner).

[92] Forma *kapúň* sa vyskytuje v okolí B. Bystrice, napríklad v Kostiviarskej (ústne Ondrej Voskár) a v Moštenici (ústne Dr. Ján Mihál), v Turci napríklad vo Valči (ústne Jozef Baka, žiak I. OA v T. Sv. M.). Kálal má *kapún* s tvrdým koncovým *-n* z Mičátka. Na južnom Slovensku (Veľký Lég) je známa maďarská forma *kopan*, kde sa zaiste odráža prvotná začiatočná slovenská slabika *ko-* slovenského tvaru *kopúň*.

[93] Dr. Josef Holub, l. c. 96a, a Géza Bárczi, *Magyar szófejtő szótár*, Budapešť 1941, str. 151b.

som veľkomožných pánov", *škeriac sa,* riekol sedliak (**Kalina I,** 64) ap.

S týmto súvisí aj význam ‚otvárať sa' slovesa *škeriť sa* o vyzretej fazuli, hrachu, keď sa struky samy od seba otvárajú, a tvar podstatného mena *škeriak.*[94]

Sem patrí aj podstatné meno *škerec* ‚vylúpený orech, bez dúžnatého vonkajšieho obalu'.[95]

Ďalej svojím významom sa sem hlási aj tvar priezviska *Škereň* (Rakša, Turiec) a *Ošker*[96], kde začiatočné *O-* predstavuje sprievodnú samohlásku *o-*.

Konkrétny význam otvárania predstavuje aj podstatné meno *škára,* ktoré vzniklo z prvotného základu *sker-* (cez predĺžený *o*-stupeň) so zmenou začiatočného *s* > *š*. Jeho význam je ‚trhlina, škulina': pozrie tajne cez *škáru,* rozrušených dverí (Tim. IV, 104) ap.

Zväčša na západoslovenské nárečia sa obmedzuje podstatné meno *škraňa*[97], za ktoré je v českej spisovnej reči obdobný tvar *skráň*[98] s prvotným začiatočným *s-*. Slovo *škraňa* zaznačuje aj Bernolák so synonymami ‚Čren, Čren Saňe'. Po ňom postupne ho uvádzajú v slovníkoch Jančovič, Loos, Pechány, Kálal z Mičátka.

V literatúre tvar *škraňa* používa Janko Jesenský popri *skraňa* (bez zmäkčeného *š-*).[99] V Pravidlách slovenského pravopisu je uzákonený riadny slovenský tvar *škraňa.*

Tvaru *škraňa* sa podobá svojím hláskoslovným habitom

---

[94] Tvar *škeriť sa* je zaužívaný gazdovský termín v Bánovciach. Podstatné meno *škeriak* je známe v Turci s významom ‚druh maku, na ktorom sa makovica otvára pod korunkou'.

[95] Doklad s významom pochodí z Bojnej (in lit. Ján Krajčík).

[96] *Hlasy z domova a z misií,* roč. XXXIII, č. 7—8, obálka 3a: Zo svadby J. *Oškera* a A. Vandákovej, Dlhá.

[97] Formu *škraňa* má Skalica (ústne Alfonz Zauner, prof. OA v T. Sv. M.), Lednické Rovné (ústne Dr. Karol Rosenbaum), Ilava (ústne František Kalina); formu *škrana* majú Smolenice (ústne univ. doc. Dr. A. Hirner), ináč obmenenú formu *žgrana* má Vereš̆vár (ústne Dr. Peter Gula) ap.

[98] Pravidlá českého pravopisu, Praha 1941, str. 130.

[99] Podstatné meno *škraňa* je typicky západoslovenské a zato ho azda nemá ani Czambel. Janko Jesenský ako rodený Turčan mohol ho mať zo svojho rodného kraja, keďže je známe v Turci (ústne Dr. Miloš Vančo).

tvar *škriňa*. Aj jeho výskyt sa zväčša kryje s ním; obmedzuje sa len na západné nárečie[100] a na periférіách zachodí aj do stredného, turčianskeho nárečia.[101] Z liptovských nárečí Stanislav ho neuvádza (l. c.).

Dnešné Pravidlá sloven. pravopisu poznajú len tvar *skriňa* s prvotným začiatočným *s-* skupiny *sk-* a si nevšímajú tvar *škriňa* so zmäkčeným začiatočným *s-* > *š-*, ktorý má tiež v slovenčine svoje miesto. Obmenená slovenská podoba *škriňa* súvisí s cirkevnoslovanským tvarom *skrinja*[102], kde sa zachováva prvotná skupina *sk-*. Ten istý základ má aj latinský tvar *scrinium*.[103] Je tu spoločný indoeuropský koreň. Pravda, aj tvar *škriňa* mal byť uvedený v Pravidlách sloven. pravopisu, nakoľko svojím osobitným, starodávnym významom sa odchyľuje od tvaru *skriňa*, ktorým sa v dnešnej spisovnej reči označuje moderný nábytok na uloženie šatstva. No doteraz popri ňom v hovorovej reči ozýva sa aj dávno udomácnené slovo *kasňa*.[104]

---

[100] Na západe tvar *škriňa* je známy u staršieho pokolenia na širšej oblasti, napríklad Bánovce a okolie: Dvorec, Čuklasovce, Bobot, Dubov Diel, Krásna Ves (in litt. Róbert Blaschke); Trenčín a okolie: Omšenie (ústne Ing. Štefan Veselý); horná Nitra: Veľké Bielice (in litt. Vlado Uhlár), Bojná (in litt. Ján Krajčík); Nitr. Sučany (in litt. Milan Lavrinec); Belá pri Varíne (ústne Adam Laščiak) ap.

[101] K á l a l, l. c. 680, má tvar *škriňa* z Turca a popri ňom uvádza aj *skriňa* z Cambela. — V Turč. Sv. Martine *škriňu* ako rodinnú starinu ochraňujú v rodine vd. Anny Schmidtovej.

[102] F. M i k l o s i c h, *Lexikon linguae Slovenicae veteris dialecti*, Viedeň 1850 str. 156b.

[103] Josef Holub, l. c. 255a.

[104] V spisovnej slovenčine vplyvom českej spisovnej reči domáce slovo *kasňa* sa nahrádza tvarom *skriňa*. Tvar *kasňa* zo spisovnej reči sa vylučuje pre jeho nemecký pôvod (Pravidlá sloven. pravopisu označujú ho hviezdičkou ako chybné). Naproti tomu obdobný tvar *kašna* v spis. čestine ostáva, hoci obidva tvary (*kasňa, kašna*) pochodia zo spoločného nemeckého tvaru. Každé osebe prešlo do jednotliveho jazyka, kde dostalo osobitným vývojom aj odlišný tvar. Tvar *kašna* v češtine označuje štvorhrannú nádrž na vodu, do ktorej sa nachytá vody za dažďa na obecné potreby (obyčajne na hasenie ohňa) (Pavel Váša a Dr. František Trávníček, Slovník jazyka českého, Praha 1937, str. 714), tvar *kasňa* v slovenčine zas ‚náradie na uloženie šatstva'. Z nemeckého kultúrneho sveta prišly k nám aj *truhly* a pri tom všetkom nevytvárame ich zo spisovného jazyka. Slúžily taktiež na ochraňovanie sedliackeho šatstva ako aj *škrine*. Lenže *škriňa* časom bola vytisnutá maľovanou truhlou, ktorá znamenala vo vývoji vyššiu kultúru. Na modernejšie

Keďže dnes už tvar *škriňa* so svojím starodávnym významom je dosť zriedkavý, nebude to od veci, keď sa s ním aspoň letmo oboznámime aj so stránky jeho technickej výroby, ktorá je tu podstatná.[105]

Kedysi, keď neboly ešte šifonére a kasne, *škriňa* predstavovala dôležité zariadenie u sedliakov na uloženie šatstva. U nich vrchné šatstvo sa vyrábalo z tvrdého súkna a spodné z tvrdého konopného plátna, alebo z plátna ľanového, trochu jemnejšieho. Popritom do škrine sa ukladalo zbožie a iné gazdovské predmety

---

meštianske a remeselnícke šatstvo a zimné dlhé kabáty sa lepšie hodia *kvadruba, šifonér.* Obidve zariadenia pochodia z francúzskeho kultúrneho prostredia, čo sa vidí na pôvode obidvoch slov: *kvadruba* je domácou obmenou francúzskeho slova *garderobe* a pri *šifonéri* je základ francúzske slovo chiffon ‚handra'. K nim prichodí ešte i tvar *kasňa,* taktiež z cudzieho jazyka.

[105] Podstatným znakom *škrine* sú: 1. bočné steny, skladané zo štiepaných dosák a ozdobené geometrickými ornamentami (ružami), 2. nohy, 3. vydutý vrchnák. Táto charakteristika je zjavná aj z dokladov, vybratých zo školských úloh (šk. r. 1947/48): Pre zbožie vyrábali *škrine,* boly dvojdielne zhotovené z tvrdého dreva (Ernest Jánošík, žiak IV.b OA v T. Sv. M.). Zbožie dávali do štrichov a do *škríň,* ktoré boly dvojdielne a zvonku ozdobené geometrickými obrázkami (Jozef Korňan). V Bytčianskej Lehote *škrine* majú názov ‚skladanice' podľa toho, že bočné steny sú poskladané zo štiepaných dosiek: Vyčistené zbožie sa nasýpa do *skladanic. Skladanice* sú truhly, na ktorých sú dosky ukladané žliabkovite nad sebou (z úlohy Eduarda Šošku). — Iné je *súsek* (miestami aj *susák)* a „znamená obyčajnejšiu truhlicu, sbitú z mocnejších dosiek, do ktorej sa sype zbožie" (in litt. Róbert Blaschke). Na rozdiel poukazuje aj doklad zo školskej úlohy: Do *škrine* dávali šaty. Neni moc veľká, je maľovaná a vrchnák je oblúkový. Susák vyzerá tak isto, len rozdiel je v tom, že susák nie je ozdobený (z Prievidze, Rudolf Fabiš). Miestami zas *škriňa* sa zamieňa so *súsekom* pre veľkú podobnosť. Takto aj u národopisca Rudolfa Bednárika (porov. vyobrazovanie *škrine* s označením ‚susek', Národopisný sborník, roč. VIII, str. 43). Zámena prvotnej *škrine* je zjavná aj v doklade z úlohy: Svoje zásoby mávaly uložené *v škriniach* a v truhlách. *Škriňa* je obdiaľniková nádoba, posbíjaná z ohobľovaných dosák. (Ondrej Sloviak). Podľa ohobľovaných dosiek môže to byť len *súsek/susák.* Tento označuje sa aj cudzím slovom *štrich.* Tak aj v Terchovej podľa dokladu z úlohy: *Štrich* používa sa ho na zbožie (Izidor Vallo). Aj my doma (Bánovce) úrodu zbožia sme ukladali do *štrichu* a čo sa nezmestilo, do škrine. V Turci za domáce slovo *škriňa* sa upotrebuje cudzie slovo *štok,* napríklad v Kaľamenovej: Zrno sa ukladá do sklepov alebo sypární, ktoré sa dnes modernejšie volajú sýpky. To sú susáky, slamenice a *štoky,* do ktorých sa sype zbožie (škol. úloha, Elena Kubíková).

a cennosti.[106] Gazdovské dievča, keď sa vydávalo, dostávalo do výstroja škriňu, obyčajne rozdelenú priečinkom na dve polovice a v jednej bývalo šatstvo, duchny, v druhej zbožie.[107]

Takýto typ škrine[108] máme tu na mysli, ktorý môžeme pokladať za najstarší kus nábytku sedliackeho pre jeho dosť primitívnu techniku pri výrobe. Jej kostru tvoria štyri štvorhranné mocnejšie stĺpiky a ich vyčnievajúce spodné časti sú upravené na nohy. Steny sú poskladané v rámoch zo štiepaných a zakresaných dosák bez železných klincov. Jednotlivé dosky škrine sú pevne spolu pospájané po zdĺžine takým spôsobom, že zašpicovaná spodná časť každej dosky zapadá do žliabka (falca), vysekaného do hrubšieho vrchného kraja nasledujúcej dosky. Vlastne sú poskladané do seba na spôsob šindľov. Takýto spôsob skladania zaviňuje, že vonkajšie boky steny nie sú hladké, ale majú na tých miestach, kde sú začapované do seba, menšie schodíky na taký spôsob, aký vidíme na strechách, pokrytých šindľom, prípadne škridľou. Hladká zasa je vnútorná stena škrine, aj stena dna.

Iným znakom *škrine* sú ozdoby po bukových tvrdých stenách, vyškrabané, vyryté kružidlom. Sú to „kolesá", to jest kruhy a ich rozličné kombinácie, zakresľované do seba ornamenty, menujú sa „ruže".

Škriňa má vydutý vrchnák, ktorý odspodu ide do strechy, lenže jej steny sa nesbiehajú v ostrom hrebeni, lež sa spájajú

---

[106] Môj starý otec s otcovej strany Ján Jánošík, pomenší gazda vo Dvorci (okres Bánovce), ochraňoval svoje hrubé sedliacke šatstvo v maľovanej truhle a *škriňu* upotreboval len na zbožie. *Škriňa* bola zhotovená z tvrdého dreva bukového, do ktorej mladá nevesta si ukladala výstroj a cennosti. Tú pri vydaji dostala do vena (Róbert Blaschke).

[107] Takto upravenú *škriňu* naposledy videl som na Bobote. Vdovica-matka ochraňovala si ju v starom pitvore ako pamiatku po rodičoch, ktorú dostala ako výstroj. V jednej časti boly uložené sedliacke šaty a v druhej mala čosi zbožia. No už v prerobenej izbe ženatého syna boly moderné kasne, kúpené z Bánoviec.

[108] Kresbu škrine má Dr. Rudolf Bednárik k článku *Problémy slovenského ľudového umenia,* Národopisný sborník VIII, str. 42, kde sa však označuje ako ‚susek' z Myjavy (zo Starej Turej). Podľa bánovského kraja je to naisto *škriňa,* a *súsek* (vždy s dlhým *-ú-*) alebo *susák* má inú stavbu, nakoľko sa zhotovuje z riadnych hobľovaných dosiek. Podľa profesora Jána Sabršúla, rodáka z tohto kraja (Bzince), význam *škrina* (s tvrdým *-n-*) je ‚taká dlhá armárka popri stene v kuchyni" (ústne).

v úzkom chrbte na spôsob sargofagu, vrchnáka umrlčej truhly. Kedysi škrine boly veľmi rozšírené a vyrábali ich osobitní remeselníci — škriniari, ktorí dostali svoje meno podľa výrobku *škriňa.*[109] Dnes po nich ostáva pamiatka už len v tvaroch priezvisk *Škriniar*[110], *Škrinár.*

Slovo *škriňa* ako starodávne gazdovské zariadenie na uloženie rozličných vecí odráža sa aj v slovenskej staršej reči ako aj v spisbe od samých začiatkov. Bernolák ho uvádza v Slowári a po ňom štúrovec Jančovič v „Slovníku". Z Bernoláka sa dozvedáme, že škriňa sa upotrebovala aj na uloženie strovy (hrachu a fazule) a odtiaľ mala pomenovanie ‚strovná Škriňa'; z Fándliho vieme, že slúžila aj na uloženie sušeného ovocia: Keď sa ovocie usuší, nedáwag ho hňeť... do Škriňi (Druhí piľní Hospodár, Trnava 1793, str. 124). Ale do škrine sa kládlo aj zbožie aj šaty, čo ešte aj dnes vídať u starších a chudobných gazdov. V spisbe *škriňu* na uloženie zbožia spomína Kukučín: Do nosa bije vôňa dobre opatrovaného zbožia, ktorého sú plné *škrine* (III[1], 93). Zbožia pribývalo, *škrine* sa plnily (VI[1], 117), Pred jarou vyprázdnia *škrine,* čo sa utŕži, i to pôjde ta na školovanie syna Cyrila (VII[1], 36) ap. Škriňu na šaty zas zachycuje spisovateľka Šoltésová: Keď mohly, prekryly ma niekam do druhej-tretej izby, ba raz i do šatnej *škrine* (II, 100, vyd. Tatran, 1922).

Podobne *škriňa* slúžila na chránenie aj iných drobných vecí: Vo veľkej *škrini,* po matke zdedenej, chránila svoje papiere (Vaj. II, 52), Blázon nemohol si pozrieť v sypárni do *škrine?* Tam je dosť masla (Kuk. III[1], 138), Mate drží kľúče od veľkej *škrine,* ktorá je v sakristii a kde sú dlhočizné sviece (Kuk. IV[1], 8), On je gazda i samej patrónky nášho mesta — jemu sú sverené všetky šperky, skvosty... ktoré ináče šor Ilja Zorković drží v mocnej *škrini,* okovanej železom (IV[1], 61) a iné. V takomto

---

[109] Techniku výroby opisujem podľa rozprávania môjho otca Jána Jánošíka (na Všechsvätých r. 1947). Podľa jeho údajov *šifonére* začali robiť miesto *škríň* a posledný remeselník na škrine v bánovskom kraji bol podľa jeho pamäti Fero Maršala v Prusoch.

[110] Priezvisko *Škriniar* nachodí sa napríklad na Sliači, v Ladomeri. Nasledujúci tvar *Škrinár* poznám z Myjavy a je v shode s nárečovou formou *škrina.*

prípade *škriňa* sa dostáva do spojitosti s truhlou, ako to vidno aj z ľudovej piesne: Chudobnú si ňechcem vziať, / Bo s chudobnou bieda žiti. / Chudobnej vždy šomre, dudre, / Že ňemá nič [!] v *škriňi*, v truhľe.[111]

Nakoľko podstatné meno *škriňa* bolo kedysi v reči zaužívané, vidieť aj z toho, že sa utvorila zdrobnelina *škrinka:* Složil písacé [!] náčinie a schoval ho do *škrinky* (Leukotea, Bernard de Perugia-Považský, str. 29), Pillunus... vyňal z vrecka oceľovú *škriňku* (63), Na fajočnej *škrinke* povesená bundička! (Vaj. I, 155), Ona bez slova siahla po cigarkovej *škrinke* (307), Z korýtok a kostí tých potvor... v Japonsku plno výrobkov, najmä ihly do vlasov ženských... gombičiek, *škriniek*, nožíkov a podobných drobností (Taj. X[2], 127) ap.

Teda forma *škriňa* vo význame archaického kusu sedliackeho zariadenia na úschovu sedliackeho šatstva je hodne zaužívaná v slovenskej spisbe, najmä v jej staršej epoche, keď *škriňa* nebola ešte natoľko vytlačená[112] ani z gazdovských rodín modernejším nábytkom *šifonérom* a *kasňou*.

Ale slovo *škriňa* v slovenskej reči má miesto ešte aj s hľadiska kultúrnohistorického, nakoľko sa ním označuje archaický kus gazdovského zariadenia „zpočiatku na úschovu zbožia, a neskoršie na úschovu šiat".[113] Aj z praktického ohľadu sa žiada pre archaický kus nábytku ponechať aj toto archaické pôvodné pomenovanie, ktoré sa oddávna spojuje so svojím predmetom.

Z tohto dôvodu starý zaužívaný termín *škriňa* možno odporúčať aj pre slovenský národopis, lebo predstavuje kus slovenskej sedliackej stariny, pravda, ktorá je čo najužšie spojená so svojím pôvodným názvom.

No archaický kus z gazdovského života so svojím vlastným názvom *škriňa* je už v niektorých vrstvách celkom zabudnutý. Pre jasnosť bolo by bývalo potrebné uviesť do Pravidiel slovenského pravopisu aj tvar *škriňa*, lebo tvar *skriňa* sám osebe sé-

---

[111] Zaznačil Dr. Michal Markuš, *A Bokortanyák népe*, Budapest 1943. str. 184.

[112] *Škriňa* vo svojej prvotnej funkcii sa nachodí ešte u starších chudobnejších gazdov, ako som to zistil v týchto dňoch v Čuklasovciach (okres Bánovce).

[113] Porov. R. Bednárik, l. c. 42.

manticky sa sotva vzťahuje aj na spomínaný archaický kus sedliackeho zariadenia. Keby boly bývaly uvedené v Pravidlách slovenského pravopisu obidva tvary, v takom prípade tvar *škriňa* so svojím pôvodným významom neboli by mechanicky meniili na *škriňa* vydavatelia v novších vydaniach Kukučína, Hviezdoslava, ako ho nemenil ani Jozef Škultéty u Vajanského v Bežovom vydaní.[114] Túto zjavnú chybu, ktorá sa stala pri oprave tvaru *škriňa* na *skriňa*, žiada sa napraviť v nasledujúcich vydaniach.

Tak isto treba vrátiť pôvodnú slovenskú formu *Škriniarky* horskému hrebeňu, označenému na turistických mapách názvom „Skriniarky" so začiatočnou spoluhláskou *S-*.[115] Podobne je to aj s názvom horstva *Skrinica*, za ktorý by sme mali mať na turistickej mape sloven. tvar *Škrinica* podľa tamojšej miestnej slovenskej výslovnosti.[116]

Celkom tak, ako sa neopovažujeme meniť tvary slovenských priezvisk *Škriniar*, prípadne *Škrinár* podľa českého princípu na *Skriniar*, prípadne *Skrinár*, nebolo vôbec potrebné prispôsobovať českému jazykovému systému ani miestne mená slovenských horských hrebeňov *Škriniarky* a *Škrinica*.

Forma *škriňa* plne obstojí s hľadiska jazykového a svojím zmäkčeným *š-* začiatočnej skupiny *šk-* sa zaraďuje medzi ostatné domáce slová tohto typu, ako *škľabiť sa, škorica, škúliť, škvariť,*

---

[114] U Vajanského tvar *škriňa* vyskytuje sa dôsledne aj v novýchvydaniach Škultétyho u Bežu v Trnave. (Porov. Vaj. I[1], 159 — Bežo Vajanský II, 151). U Kukučína býva ešte v starších vydaniach prvotný tvar *škriňa*, v novších „opravený" *skriňa*. (Porov. Kuk. I[1], 92 — Kuk. II, 108; Kuk. VI[1], 117 — Kuk. VI[2], 134). Tak aj u Hviezdoslava, napríklad *Hájnikova žena* z r. 1892 (I. sväzok, str. 40), ale 3. vydanie má *skriňa* (str. 37).U Šoltésovej a u Taiovského osamotene nachodíme aj formu *škriňa*, pokiaľ ušly zraku korektora. (Porov. vyššie doklady na príslušnom mieste.)

[115] Tvar *Skriniarky* so začiatočným tvrdým *S-* je zaznačený na turistickej mape vydanej Odborom MS v Dolnom Kubíne. Tak ho uvádza aj Miloš Janoška, Krásy Liptova, Lipt. Sv. Mikuláš 1947, str. 69. Pravdepodobne sa tu uplatňuje vplyv českej nomenklatúry, nakoľko v reči okolitého ľudu počuť len *Škriniarky* (ústne turisti Kamil Finka, poslucháč techniky v Bratislave, a Miloš Počtárik).

[116] Tvar *Škrinica* podľa tvrdenia Kamila Finku. Predstavuje deminutívum k *škriňa*, ktoré nie je mi známe ako apelatívum v slovenčine; v slovinčine je vo forme *skrinjica* (Wolf-Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, Ľubľana 1895, str. 635b).

škvrna, škrek, škrípať, škopec, škraňa, pri ktorých sa začiatočná skupina *šk-* uplatňuje plne v literárnom jazyku ako zvláštny slovenský jazykový zjav.

Teda nie je chyba, že pri forme *škríňa* máme skupinu *šk-* oproti obmenenej prvotnej skupine *sk-* cirkevnoslovanského tvaru *skríňa,* ako aj dnešného českého spisovného tvaru *skříně.*[117] Hodno tu uviesť, že zaň v starej češtine bola forma *škříně*[118] tiež so zmäkčenou spoluhláskou *s-* > *š-,* ako je to dnes ešte v slovenčine.

Slovenský tvar *škríňa* so svojou začiatočnou skupinou *šk-* nie je osamotený ani medzi slovanskými jazykmi. Nachodíme ho v srbochorvatskom tvare *škrinja* ako aj v slovinskom *škrínja.*[119]

Zmene začiatočných skupín *sm-* > *šm-* a *sp-* > *šp-,* kde pôjde o tvary *šmýkať, smýkať, špárať, šporovať* ap., venujeme osobitný článok.

Zo štúdií o slovenskom slovníku etymologickom

VÁCLAV POLÁK

III. Slov. *dúčeľ.*

Slovenské slovo *dúčeľ* alebo *dúčeľa* „akákoľvek trúbka, píšťala, dutá kosť"[1] zrejme náleží ku kultúrnym slovám tej

[117] *Pravidlá českého pravopisu.* Praha 1941, str. 131.

[118] František Šimek, l. c. 182.

[119] Josef Holub, l. c. 255a, a Wolf-Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar. Ľubľana 1895, str. 635b.

[1] Kálal, Slovenský slovník, str. 120; porov. tiež P. Tvrdý, Slovenský frazeologický slovník, Praha—Prešov, 33 s. v. dučeľa „vyhúknutá byľ jednoročnej rastliny, ba povedia aj na tenkú, vysokú dievčinu v pejoratívnom smysle dúčela" (J. Mihál, Kultúra 4, 830), porov. tiež Ján Hvozdzik, Zovrubný slovník slovensko-maďarský, Praha—Prešov 1937, str. 200—201 a pod.

vrstvy, o ktorých som písal v predošlých poznámkach. Etymologickým výkladom tohto slova sa zaoberal doteraz len E. Berneker[2] a A. Brückner.[3] E. Berneker slov. *dúčeľ* a *dúčeľa* spojil s čes. (stč.) *dučějě* (porov. Gebauerov Stč. slovník) a poľ. *duczka* „Pfaffen", Terminus der Gerberei: Röhre in dem zum Einlegen der Häute bestimmten Bottich; dial. *duca, ducza* „Vertiefung in der Handmühle, in die das Getreide geschüttet wird; Vertiefung überhaupt (im Brot, in der Erde)", dial. poľ. *duczaj, ducaj* „Öffnung inmitten des oberen Mühlsteines" a pod., pričom malorus. *dúča, dúčka* „Loch im oberen Mühlstein, Vertiefung" vedľa *dučéj, dúčéjka* spolu s rus. *dučáj* „Loch im oberen Mühlstein", *dučájka* „Loch, Vertiefung" bolo by zrejme prevzaté z poľštiny. Prameňom všetkých týchto slov by potom bolo tal. *doccia* „(vodná) trúbka, odkvapová rúra". Naproti tomu A. Brückner pri výklade týchto slov pomýšľa na slovanský pôvod.[4] Spojuje totiž poľské *ducza* a jeho odvodeniny so základom, ktorý máme v poľ. *dukać, dukwi(e)ć* a ktorý je zrejme pôvodu onomatopoického.[5] Nie je však jasné pri výklade Brücknerovom, akým sémantickým pochodom sa vyvinul zo základu, znamenajúceho, ako sa zdá, „vydávať (nejaký, akýkoľvek) zvuk, hlas" (porov. okrem poľštiny srbochorv. *tuka*), význam, ktorý je potrebný pre slov. *dúčeľ, dúčeľa* a poľ. *ducza*, pre ktoré je spoločný význam „trúba, trúbka, rúra", ak nehľadíme na význam „jamka, priehlbina (v najširšom význame)".[6]

Zdá sa preto pravdepodobnejšie, že slov. *dúčeľ, dúčeľa* je predsa pôvodu talianskeho, ako už myslel Berneker. Pritom tvary s *-eľa* by boly dané kontamináciou so slovami ako *trúbeľa*. V tejto súvislosti je zaujímavé pre pochopenie českého *dučějě* slovenské feminínum *trubej* „stoka, potrubie". Patrilo by potom k tej vrstve kultúrnych slov, ktoré prenikaly do slovenčiny v stredoveku za románskej kolonizácie, ako som naznačil pri výklade slov. dial. *gana*.

---

[2] Slavisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1908—1913, 232.

[3] Słownik etymologiczny języka polskiego, str. 102.

[4] Wyraz rdzenie słowiański (por. nazwę *Dukla*).

[5] Porov. J. M. Kořínek, Studie z oblasti onomatopoje, Praha 1934, str. 198 a n.

[6] Porov. slov. *duča* 1. jamka, 2. jaskyňa; J. Kálal, l. c., s. v.

IV. Ešte o slov. *baňa*.

V. Šmilauer vo svojej recenzii o našom výklade slov. *baňa* v Časopise pro mod. filologii 31, 1948, 144-145 namieta, že slovo *baňa* sa vyskytuje len za čes. „doly" a že nikde nieto stopy po pôvodnejšom význame „obvod právomoci", z ktorého sme vyšli pri svojom výklade. Uvádza ďalej, že nikde nenachádzame, aby slovo *Bann*, z ktorého sme sa snažili vyložiť slov. tvar, bolo nejako špecializované na baníctvo a že nebolo dostatočne vysvetlené, prečo sa nemecké maskulínum stávalo v slovenčine feminínom.

Zdanlive najpádnejšia je námietka, že som dostatočne neprihliadol k významovému prechodu. Nie je však vzácnosťou, že pri prechode z jedného jazykového alebo sociálneho prostredia do prostredia druhého slovo často nadobudne význam, ktorý možno ťažko vysvetliť z pôvodného významu. Upozorňujem v tejto súvislosti napríklad na slovo *perón*, ktoré je pôvodu francúzskeho (porov. franc. *perron* „escalier de quelques marches, en saillie sur une façade"[7] — „espèce de palier ou de repos, où l'on monte par plusieurs marches, devant la porte d'une église ou d'autres batiments"[8]) a ktoré, ako sa zdá, až v nemeckom prostredí[9] v určitej dobe nadobudlo význam „nástupište na stanici", odkiaľ preniklo do českého a slovenského prostredia. Taktiež by bolo možné mutatis mutandis pri etymologickom výklade tohto slova namietať, že hoci sme o francúzskom železničnom názvosloví dosť dobre poučení, nenachádzame, aby francúzske *perron* všeobecne znamenalo „nástupište na stanici". Podobne nemecké *Bagatelle* „Kleinigkeit, leichtes Stück, kleiner Prozess mit vereinfachten Verfahren"[10] z franc. *bagatelle* s podobným významom zjavuje sa v českom prostredí výhradne vo význame „malá, nepatrná suma peňazí"[11], pričom francúzske a nemecké feminínum sa zjavuje temer výhradne

[7] Larousse, s. v.

[8] A. Beaujean, Dictionnaire de la langue française, abrégé du Dictionnaire de É. Littré, Paris 1876, s. v.

[9] Sprach-Brockhaus, 1940, s. v.: veralteter Ausdruck.

[10] Sprach-Brockhaus, s. v.

[11] Porov. Jungmannov Slovník, s. v.; Příruční slovník jazyka českého s. v.

ako maskulínum, ak nehľadíme na ojedinelé slovenské slovo *bagateľa*.[12] Nie je teda ani premena rodu pri prevzatí niečím zvláštnym a pozoruhodným, porov. ďalej franc. *role* m. proti čes. *role*, slov. *rola*, z nem. *die Rolle*. Podobne vypožičané z francúzskych slov na *-age* menia pravidelne rod: pôvodné maskulína stávajú sa feminínami.

Preto nie sú významové prechody, s ktorými som rátal pri etymologickom výklade, nijako nemožné a nepravdepodobné a s nimi som počítal pri svojom výklade. Naproti tomu Murkov výklad[13], že termín *baňa* vo význame ako české doly vyvinul sa z názvu pre dutinu guľovite zaklenutú, aké sa vyhlbovaly do rudonosnej zeme, počíta s tým, že slovo *baňa* vo význame ‚nádoba' z latinského alebo skôr románskeho *balnia* (CIL XIV,914) užívalo sa v slovenskom prostredí ako špeciálny termín banícky. Nie je to však pravdepodobné vzhľadom na situáciu, v ktorej by sa malo vyvinúť slovo *baňa* z menovaného základu v oblasti juhovýchodnej Europy. V tej dobe baníctvo bolo na tomto území prevažne v neslovenských rukách. Doklady na to uvádzať azda netreba. Preto možno ťažko predpokladať, že by slovanské slovo preniklo do jazyka baníkov. Proti slovanskému pôvodu slova *baňa* hovorí tiež tá okolnosť, že sa zjavuje ako odborný termín výhradne v latinčine týchto miest a nikde sa nestretávame s uvedením, že ide o slovo domáce, miestne, ako sa vždy stáva, ak ide o slová domáce, miestne alebo ľudové. Zdá sa mi preto pravdepodobnejšie, že ide skôr o adaptáciu neslovanského, nemeckého právneho termínu, a to tým skôr, že práve cudzí baníci v každej zemi v týchto časoch zpravidla dostávali mnoho výsad, zaručených zemepanskou mocou. Išlo by preto o slovo, ktoré z právneho jazyka preniklo do jazyka hovorového a menilo by význam ako napríklad slovo *perón*. Zároveň sa jeho význam zúžil. Patrilo by teda, ako som už podotkol vo svojej poznámke o tomto slove, k zaujímavým slovám kultúrnym, viazaným na stredovekú kolonizáciu. Murkova téza naproti tomu predpokladá opačný vývoj: z úst ľudu by malo toto slovo preniknúť do jazyka listín, ale podľa toho by museli byť slovenskí baníci naj-

[12] Z Bernoláka cituje Jungmann.
[13] Wörter und Sachen 5, str. 38 a n.

rozhodnejším živlom v baníckej stredovekej kolonizácii tejto oblasti juhovýchodnej Európy. Tým však neboli.

V skutočnosti Slovania mali pôvodne — ako sa zdá — celkom iný termín pre bane, a to zo základu *ruda*[14], lebo od tohto slova v slovanských oblastiach bolo utvorené najviac názvov a mien pre miesta, kde sa dobývala ruda zo zeme. Nebola by teda vnútorná príčina, prečo by mali adaptovať cudzie slovo iného významu pre pomenovanie baní. Inak je to, ak prijmeme tézu, ktorú sme vyslovili vo svojom článku, že ide o meno, ktoré prišlo s kolonizáciou a ktoré sa prejalo ako hotový špeciálny termín banícky, vzťahujúci sa na konkrétne podniky banícke. Že to asi tak bolo, ukazuje tiež fakt, že slovo *baňa* je okrem územia slovenského známe tiež zo Sedmohradska, z Balkánu, z Haliča, teda z oblasti, ktorá sa v stredoveku vyznačovala nielen spoločným civilizačným typom, ale tiež zhruba spoločnou zemepanskou jurisdikciou, ktorá sa asi najviac zaslúžila o rozšírenie a uvedenie nášho slova.

Že asi tento náš predpoklad pre etymologický výklad slova *baňa* je správny, potvrdzuje slovo *báň* vo význame „čistina", ktoré ostáva Šmilauerovi nejasné. Stredoveká baníčka kolonizácia prenikala, ako je známe, hlavne do lesnatých oblastí a do pomedzných hvozdov slovenských. Oblasť jurisdikcie skupiny baníkov iste sa vyznačovala prakticky vyklčenými alebo vypálenými miestami v lese — čistinami, teda báňmi, čo ukazuje práve na doložený význam nemeckého právneho stredovekého termínu, špecializovaného len konkrétnou situáciou slovenskou na čistinu uprostred rozsiahlych slovenských lesov.

V tomto prípade by išlo o termín, ktorý zachováva pôvodný rod, ak je slov. *bán, báň* doložené ako maskulínum. Pre pochopenie zmeny rodu v slovenskom *baňa,* čes. „doly", je významné, že Kálal vo svojom Slovníku uvádza vedľa *bán* a *báň* i *baňa* ako feminínum s významom ‚čistina', čo ukazuje, ako asi mohlo dôjsť v najrozličnejších okolnostiach pri významovej zmene k zmene rodu pôvodného slova. Vidím preto v týchto slovách stopy pôvodnejšieho významu „obvod právomoci", ktorý natoľko chýbal Šmilauerovi v jeho kritických poznámkach k môjmu článku.

[14] L. Niederle, Slov. starožit. III, 1, str. 221.

Kronika

ZMENY MIESTNYCH NÁZVOV

V „Úradnom vestníku“ zo dňa 26. júna 1948 (č. 55, str. 12
1285) vyšla vyhláška povereníka vnútra o zmenách úradných ná
miest, obcí a osád na Slovensku (zo dňa 11. júna 1948. č. A-311/1
3-1948), kde sa niekoľko sto mien od základov mení, alebo gramat
upravuje. Uvádza sa tam abecedne podľa okresov (Nová Baň
Žilina) vždy v jednom stĺpci doterajší názov, v druhom názov nový
mnohých názvoch ide len o jazykovú úpravu hláskovú alebo tvar
napr. v prívlastkoch všetky prídavné mená typu *horní, hornia, ho*
menia sa podľa platných Pravidiel slovenského pravopisu na
horný, horná, horné; niektoré tvary podstatných mien prispôsol
sa stredoslovenským a spisovným: *Psiare* m. „Psáry“, *Beniak*
m. „Beňakovce“, *Hámre* m. „Hámry“, *Strháre* m. „Strháry“, *
vany m. „Kraviany“ atď. Niektoré neslovenské názvy sa nahr
starými slovenskými názvami podľa doterajších vedeckých vý
mov, ktoré u nás koná najmä prof. Stanislav. Za takéto možno
kladať názvy: *Dvorník* miesto názvu „Vajnory“, *Mučeníky* m. ,
čenok“, *Pribeta* m. „Perbete“, *Svätuša* m. „Senča“ atď. Pri ir
menách ide o preklad aspoň približný: *Vlčkovo* m. „Farkaška“, *
ková m. „Mogyorós“, *Trávnik* m. „Fíš, Füss“, *Dlhé Stráže* m. „L
varty“, *Červeník* m. „Verešvár“ atď. Mnoho obcí a miest dos
nové názvy podľa osobných mien, t. j. podľa mien spisovateľov,
rodovcov ap. V niektorých prípadoch ide o okresné sídla, ako *
banovo m. „Stará Ďala“, *Jesenské* m. „Feledince“, *Štúrovo* m. „
kan“, *Šafárikovo* m. „Tornaľa“, alebo o známe obce, ako *Švern*
m. „Telgárt“, *Palárikovo* m. „Slovenský Meder“ atď.

V dennej tlači prijaly sa tieto zmeny s istými rozpakmi, zja
sa i kritické poznámky. Poukazovalo sa najmä na množstvo zm
ných názvov a na komunikačné ťažkosti, ktoré z toho vzniknú.

I pre slovenskú jazykovedu vznikajú tu problémy prakt
(skloňovanie niektorých názvov) i teoretické. Vrátime sa k nim
v osobitných článkoch.

Kritiky a recenzie

JOZEF RUŽIČKA: Z PROBLEMATIKY SLABIKY A PROZODICKÝCH VLASTNOSTÍ. K VÝVINU HORNONEMECKÉHO SLOVA. Vyšlo v Bratislave v apríli 1947 ako druhý sväzok (Rad A — kultúrnovedný) prác z vedeckých ústavov Slovenskej akadémie vied a umení. Strán 134. Cena 170 Kčs.

Dielo okrem úvodu obsahuje tieto state: I. Poznámky k súčasnému stavu lingvistiky najmä vzhľadom na problém vývinu jazyka. II. K problému slabiky a prozodických vlastností. III. Pomery v starohornonemeckej a stredohornonemeckej dobe. IV. Vybudovanie prozodických pomerov dnešnej spisovnej normy. V. Rozbor nárečia Moravského poľa. VI. Shrnutie poznatkov. K týmto statiam je ešte pripojená Poznámka k periodizácii vývinu nemeckého jazyka, nemecké resumé, soznam literatúry a menný ukazovateľ.

Slabika a na ňu sa viažúce prozodické vlastnosti sú podstatným elementom pre výstavbu slova. Zistiť zákonitosti vzťahov medzi týmito vlastnosťami a medzi fonematickým systémom jazyka, ako aj určiť vzhľadom na tieto vzťahy základné vlastnosti jazykovej štruktúry položil si J. Ružička za základ svojej práce. Autor urobil rozbor týchto vlastností v oblasti nemeckého jazyka.

V úvodnej stati zaoberá sa autor rozborom metód lingvistiky a kritizuje staršie metódy, najmä čo sa týka chápania slabiky a prozodických vlastností. V tejto časti zachytil autor vývoj jazykovedného myslenia od pozitivizmu cez školu mladogramatikov až po štrukturálne chápanie jazyka a jeho vývoja. Autor výstižne charakterizuje základné pojmy jednotlivých metód a zisťuje, že jedine štrukturálna jazykoveda, ktorá chápe jazyk ako systém pevne stanovených znakov, dáva možnosti adekvátne vysvetliť všeky javy jazyka.

Tým sa, pravda, nijako nezavrhujú práce mladogramatikov a historickej dialektologie, lebo prinášajú cenný materiál, z ktorého aj štrukturálna jazykoveda pri riešení jednotlivých problémov musí vychádzať a ním svoje závery dopĺňať.

Jednou zo závažných úloh jazykovedy je presne vymedziť pojem slabiky. Slabika, stojac na rozhraní fonémy a morfémy, od prvej sa líši prítomnosťou skupiny hlások a od druhej nedostatkom funkcie pre výstavbu významu slova; bola posudzovaná s rozličných hľadísk.

Experimentálna fonetika, posudzujúc slabiku výlučne so stránky fonickej, poprela existenciu slabiky. Nový výskum, najmä pomocou zvukového filmu, tento náhľad vyvrátil. Autor, vychádzajúc správne zo stanoviska štrukturálnej metódy, usiluje sa určiť slabiku ako jednotku funkčne zaťaženú.

Na vybudovaní slabiky sa zúčastňujú rozličné tendencie, ale tieto tendencie môžu sa uplatniť len v rámci možností, ktoré nenarušujú pevnú štruktúru jazyka. Prozodické vlastnosti sú podstatným činiteľom a určujú slabiku ako funkčnú jednotku. Prozodické vlastnosti roztriedil autor do štyroch skupín podľa toho, či sa viažu na fonému, slabiku, slovo alebo vetu. Takto doplnil pôvodné triedenie Trubeckého. Rozborom vzťahov medzi slabikou a prozodickými vlastnosťami došiel autor k týmto záverom: 1. Jednotlivé hlásky majú rozličný stupeň sonórnosti. 2. V ľubovoľnom rade hlások rozličného stupňa sonórnosti sú vrcholy relatívne najväčšej sonórnosti ako i relatívne najmenšej sonórnosti. 3. Konsonant medzi dvoma vokálmi patrí k druhému vokálu. 4. Ak sú dva konsonanty medzi dvoma vokálmi, hranica je v bode pomerne najmenšieho rozdielu stupňa sonórnosti. 5. Podobne, ak medzi dvoma vokálmi sa vyskytuje väčší počet konsonantov, hranica padne medzi pomerne najmenšie rozdiely stupňa sonórnosti a od vrcholu sonórnosti po hranicu môžu stáť len konsonanty, ktorých stupeň sonórnosti klesá. Za hranicou smerom k druhému vrcholu sonórnosti môžu stáť konsonanty, ktorých stupeň sonórnosti sa zväčšuje. 6. Teoreticky je možné ľubovoľné spojenie ľubovoľného počtu hlások. Každý jazyk si, pravda, vyvodzuje možnosti tohto spájania a v tomto sa jazyky veľmi líšia. 7. Okrem sonórnosti majú hlásky aj kvantitu. 8. Dôležitým faktorom je slovný prízvuk.

Z uvedených téz vidno, nakoľko sa zúčastňujú na výstavbe slabiky tie vlastnosti foném (označovacieho materiálu), ktoré vznikajú zvučnosťou, silou, trvaním a rušením artikulačného prúdu. Podľa uvedených kritérií definuje autor slabiku takto: „Slabika je taká fonematická skupina s jedným vrcholom sonórnosti, ktorej celkové prozodické vlastnosti sú dištinktívne (pričom sa za východisko pre analýzu musia brať také slová, ktoré obsahujú aspoň dve takéto skupiny)“ (str. 30). S hľadiska funkčného chápania slabiky rozdelil jazyky do dvoch skupín: 1. jazyky, v ktorých možno hovoriť o slabikách iba vo fonetickom smysle, 2. jazyky, v ktorých možno hovoriť o slabikách vo fonologickom smysle. Takto stanovil jeden z rozdielov medzi slovenčinou a češtinou. Čeština pozná slabiku len vo fonetickom smysle, naproti tomu „slovenčina má tendenciu vybudovať fonologicky relevantné slabiky“ (str. 30).

Praktické dôsledky týchto poznatkov uplatnil autor vo svojom návrhu pre pravidlá o rozdeľovaní slov v slovenčine. (Porov. SR XII, 224.)

Ružička svoju štúdiu založil na skúmaní nemčiny a jej prozo-

dických pomerov v starohornonemeckej a stredohornonemeckej dobe a vybudovanie týchto pomerov v dnešnej spisovnej norme nemčiny. Autor zisťuje, ako prozodické vlastnosti slabiky majú svoje výrazné postavenie v celom jazykovom systéme, ako vplývajú na utváranie hláskového systému a morfologie. Výdobytkom štrukturálnej jazykovedy proti starším metódam je, že do okruhu svojho bádania zapojuje aj dialektologiu a poznatky z dialektov využíva na ozrejmenie základných problémov. Podobne aj Ružička konfrontuje diachronické skúmanie poznatkami, ktoré získal rozborom nárečia Moravského poľa. S hľadiska štrukturálnej jazykovedy neobstoja teda námietky, že otázky všeobecnej jazykovedy skúmajú sa v oblasti jedného nárečia, lebo v podstate ide v tejto práci o zámernú konfrontáciu.

V pripojenej poznámke k periodizácii vývinu nemeckého jazyka, vychádzajúc z výsledkov svojej štúdie, autor žiada, aby sa periodizácia opierala podľa možností o pomery hovorového jazyka. Na základe svojich poznatkov o vývoji prozodických vlastností vyslovil náhľad, že základné zmeny prelomu do novohornonemeckej doby sa vykonaly už v XII. a XIII. storočí a že je nesprávne pokladať obdobie stredohornonemecké vo vývine hovorenej nemčiny za samostatné. Autor navrhuje delenie na dve obdobia. Špeciálne práce, venované týmto otázkam, majú nadhodený problém definitívne rozriešiť.

Použitím správnej metódy stanovené úlohy autor úspešne zvládol. Opravil niektoré omyly mladogramatickej a empirickej školy v otázkach chápania slabiky.

L. Čunderlík

UNIV. PROF. Dr. JÁN STANISLAV: PO STOPÁCH PREDKOV. Štátne nakladateľstvo v Bratislave 1948. Strán 203, Kčs 50,—.

Hoci učebné osnovy našich stredných škôl predpisujú preberať dejiny spisovnej slovenčiny, nemáme, bohužiaľ, ani primeranej učebnice týchto dejín, ale ani prístupnejších ukážok, ktoré by osvetľovaly vývin spisovnej slovenčiny. Preto tým vítanejší a aktuálnym potrebám zodpovedajúci je výber prof. Stanislava, sostavený tak, že podáva ukážky z pamiatok nášho jazyka od jeho prvých počiatkov do 16. storočia.

V prvej časti tohto Stanislavovho výboru sú v slovenskom preklade zprávy antických spisovateľov o Slovanoch, ich sídlach a zvykoch, výňatky zo súčasných historických diel (Libellus de conversione Bagoariorum et Carantanorum z r. 871, Fuldské letopisy z r. 714—901) i zo známych českých kronikárov. Osobitný dôraz kládol autor, a to celkom oprávnene, na zprávy zo Životov Konštantína a Metoda, ktoré podáva vo svojom preklade (z dávnejšej peknej knižky Životy Konštantína a Metoda).

Z druhej časti, Ukážky zo starej slovenčiny, treba upozorniť najmä na básnický preklad Prívetu k svätému Evanjeliu, ktorý složil sv. Cyril. Ukážky zo staroslovienskych textov sú tu sprevádzané slo-

venským prekladom a poznámkami o jednotlivých staroslovienskych rukopisoch.

Najobšírnejšia a pre slovenčinu najdôležitejšia je časť tretia, prinášajúca pestrý výber starých slovenských jazykových pamiatok. Sú tu predovšetkým zápisy staroslovenských osobných a miestnych mien z latinských textov a listín, sprevádzané opäť potrebnými gramatickými poznámkami. Taký istý postup je aj pri uvádzaní kratších súvislých textov, ktoré sú zaujímavými i poučnými dokladmi nielen pre vývin jazyka, ale aj pre poznanie života našich miest a starostí našich predkov (predmetom zápisov boly, pochopiteľne, najčastejšie majetkové starosti). Z básnických pamiatok sa tu uvádza napr. veršované Desatoro a skladba o Siládim a Hadmázym.

V štvrtej časti výboru sú ukážky zo starej českej literatúry, v piatej napokon úhľadné reprodukcie staroslovenských hlaholských i cyrilských textov.

Takto sostavený výbor starých slovienskych i slovenských textov nie je však iba nepostrádateľnou pomôckou pri školských výkladoch o dejinách spisovnej slovenčiny, ale vykoná dobré služby aj vysokoškolákom, poslucháčom slavistiky, ktorým podáva aspoň najpotrebnejšie texty pre jazykový rozbor.

Bolo by si však treba želať, aby táto knižka neostala obmedzená iba na školy. Jej zameranie, technické vybavenie s hľadiska jazykového a v neposlednom rade i slušná grafická úprava ju priamo predurčujú na to, aby sa dostala do rúk každého inteligenta, z ktorých každý by mal mať záujem o dejiny a vývoj svojej materinskej reči. Dozvie sa z nej totiž nielen o jej osudoch gramatických, ale veľmi často sa poučí aj o živote jednotlivých slov. Zistí napr., že slovo svedomie malo kedysi taký význam ako dnešné slovo svedectvo, že vina znamenala vlastne pokutu, alebo že slovo deň sa používalo vo význame termín, slovo rok vo význame žaloba a pod.

Práve tým, že prof. Stanislav zámerne určil svoj výber nielen za školskú čítanku, ale aj za sborník pre širšiu verejnosť, vykonal pekný a mnohosľubný krok na ceste k popularizácii vedy a socializácii kultúry. *Ján Horecký*

UNIV. PROF. Dr. FRANTIŠEK TRÁVNÍČEK: UMĚLECKÁ MLUVA. Vydalo nakladateľstvo Orbis ako 9. sväzok edície „Přednášky a diskuse". Praha 1947. Strán 31. Cena Kčs 12,— broš.

Tento spisok je vlastne rozšírená prednáška, ktorú autor povedal na zasadnutí Združenia moravských spisovateľov, a to ako úvod do diskusie o umeleckom jazyku. Snažil sa v nej prehľadne prebrať všetky prvky umeleckého jazyka, ktoré svojou funkciou a zaradením do kontextu výrazového vzbudzujú estetický dojem, sú esteticky účinné, a ukázať so stránky čisto jazykovej, aké výrazové prostriedky používa slovesný umelec na to, aby jeho jazykové písané prejavy maly čo možno najväčší estetický účin, aby boly esteticky pôsobivé

pri každom hodnotení. Chce svojím rozborom jazykových znakov preniknúť až k základom estetických účinov. Niektorí totiž, čítajúc umelecké dielo, uspokojujú sa len s estetickým pôsobením jeho výrazových prostriedkov, používaných slovesným umelcom v krásnom písomníctve, najmä v básnictve, kým iní radi idú ďalej, radi by poznali podstatu umeleckosti týchto výrazových prostriedkov, to, v čom spočíva estetická pôsobivosť písaného umeleckého prejavu a čo mu túto pôsobivosť dáva. A tu, ako hovorí autor, pomôže nám dostať sa k základom estetického účinu jazykový rozbor umeleckých výrazových prostriedkov, vychádzajúci z výrazových prostriedkov spisovných alebo i nespisovných, teda rozbor štrukturálny (str. 5).

Najprv sa autor snažil osvetliť podstatu umeleckého hovoru. Prízvukuje, na rozdiel od M u k a ř o v s k é h o, že pod pojmom „jazykové estetično" netreba rozumieť len estetično „nenormované" (krása, ozdobnosť, zvučnosť, citovosť atď. jednotlivých výrazových prostriedkov), ale hlavne estetično normované, štruktúrne, prejavujúce sa v „štruktúre jazykových prejavov, v prispôsobení jazykovej normy estetickému zameraniu, úkonu" (7). Len estetické zameranie upútava pozornosť čitateľa alebo poslucháča; nie tak jeho obsah, vecný vzťah, ako spôsob jeho vyjadrenia. Pravda, jazykové prejavy nestrácajú tým nijako i svoj mimoestetický úkon, svoju funkciu oznamovaciu, komunikatívnu, lebo ich estetické zameranie je vlastne ústrojnou nadstavbou úkonu pôvodného, oznamovacieho.

Potom sa autor usiluje nájsť jazykovedné zaradenie umeleckého jazyka vzhľadom na jazyk spisovný hovorený i hovorový. Zaraďuje ho k jazyku vlastnému spisovnému, lebo estetická účinnosť umeleckých výrazových prostriedkov je možná len na pozadí spisovného súboru výrazov, pretože výrazové prostriedky umeleckého jazyka vznikajú obmenou, pretváraním výrazových prostriedkov čisto spisovných ako rozmanité úchylky a neologizmy hláskové, morfologické, syntaktické i lexikálne.

K najúčinnejším a esteticky najpôsobivejším výrazovým prostriedkom týchto rozličných úchyliek od spisovného písaného jazyka, ktoré umelecký jazyk s obľubou používa, patrí aktualizácia, *zámerné* neobvyklé užívanie ustálených výrazových prostriedkov. Keď sú tieto výrazové prostriedky úplne nové (rozlične uvádzané novotvary lexikálneho inventáru, alebo novotvary gramatické: syntaktické, hláskové a morfologické, alebo eufonické), slovesný umelec určuje im na pozadí známeho významového lexika špecializovanú sémantickú platnosť, niekedy len pre dané spojenie, častejšie však všeobecne. Všetky tieto úchylky od spisovného písaného jazyka, esteticky účinné, nazývajú sa novotami len vtedy, ak prekračujú obvyklý, ustálený rozsah slovotvorný, avšak v duchu spisovného jazyka. Každé prekročenie normálneho spôsobu tvorenia úchyliek sa pociťuje ako esteticky pôsobivé najmä vtedy, ak mimoestetický oznamovací úkon nie je nadradený.

Rozsahové novoty sú veľmi častým výrazovým prostriedkom umeleckého jazyka. Sú v podstate dvojaké: slovotvorné (sú to nové slová, tvorené spôsobom síce obvyklým, ale v daných prípadoch nad bežný, ustálený rozsah) a tvaroslovné (hláskové, morfologické a syntaktické), ktoré sú zriedkavejšie.

Autor vo svojej knižočke rieši i pomer výrazových prostriedkov z jazyka hovorového a dialektov geografických i sociálnych k výrazom jazyka spisovného. Prízvukuje, že v novšej dobe sú prvky ľudové, dialektické, veľmi obľúbené v umeleckom jazyku, lebo upútavajú svojím odlišným hláskovým skladom, stránkou tvarovou i syntaktickou. Výber týchto výrazov záleží, je podmieňovaný individuálne, subjektívne samým umelcom, i objektívne, cieľom jazykového písaného prejavu jeho prostredím a charakterom, a nazýva sa všeobecne štýlom, slohom umelca.

Nakoniec sa autor zmieňuje i o vzťahu jazykospytu k umeleckému jazyku. Preskúmanie osobitných výrazových prostriedkov jednotlivých tvorcov umeleckého jazyka je práca pre jazykospytca mimoriadne zaujímavá i dôležitá, lebo mu dáva možnosť konkrétne sto povať vplyv jednotlivca na jazyk, na jeho sklad, usporiadanie, výber výrazových prostriedkov a na tvorenie prostriedkov nových (30) Slovesný umelec odhaľuje takto jazykospytcovi rúško, zahaľujúce jazykové dianie, vznik i vývoj jazyka.

Dielce prof. Trávníčka, hoci stranovo nebohaté, pre nahliadnutie do podstaty umeleckosti výrazových prostriedkov je veľmi závažné najmä však pre jazykové skúmanie estetických účinov a pôsobenia umeleckých výrazových jazykových prostriedkov.

Adam Pranda

Rozličnosti

Kraj, krajina, zem. — V poslednom čase oživla otázka, či je správne po slovensky hovoriť o Slovensku ako o *zemi* a o úradoch, ktoré majú pôsobnosť na Slovensku, ako o *zemských*. Za prvej Československej republiky pod tlakom verejnej mienky i politických strán ustálil sa názov *Slovenská krajina* proti českým názvom „země Moravskoslezská" a „země Česká". Okrem toho, pravda, užívaly sa i názvy Slovensko, Čechy alebo Česko a Morava (i so Sliezskom). Podľa novej ústavy budeme mať *krajské* zriadenie, ale doteraz ešte existuje u nás krajinské („zemské") zriadenie. Aby sme vyhoveli želaniu niektorých čitateľov, ktorí nás upozorňujú, že niektoré slovenské úrady majú vo svojom názve slovo *zemský*, podávame tu významový rozbor slov, uvedených v nadpise.

Ide o tri základné slová, z ktorých dve — *krajina* a *kraj* — majú očividome ten istý základ a sú i významove blízke. Ďaleko by nás viedlo skúmanie pôvodu slova. Dostačí tu, keď spomenieme, že *kraj, krajina* súvisia so slovesom *krojiť, krájať* a že teda ich pôvodný význam je asi ‚kus („krajec") zeme, štátu, ríše'. Pri slove *kraj* nechávame bokom význam ‚okraj, koniec' i jeho funkcie predložkové. Z dokladov, ako napríklad: Vylákal ho iste nový *kraj* na palubu (Kuk. IX, 9), Aspoň dve izby a blízko hory a preca nie v divom *kraji* (Taj. VI, 109), Obraciame sa k pevnine, k pobrežiu Dolnej Guiney, k polostrovu Bavnane v pálčivom *kraji* rovníka (Ondrejov, Afr. záp. 6), Ochladilo sa [slnce] na širošíre *kraje* Uhorska, i na sivé vody starého Dunaja (Kal., Pov. II, 63), V *kraje* tie na jar roku 1819 zavítal k svojmu bratancovi Jánovi... teolog Ján Kollár (Vlček, Dej. 49), Lebo po mestách a celých krajoch Slovenska bývalo už omnoho menej Nemcov, nežli prvej (Škult., O Slov. 293) atď., vidno, že slovo *kraj* má význam kus zeme neurčito vymedzenej tvarom, polohou ap., teda ‚okolie, vidiek, končina'. V ľudovej reči slovo *kraj*, často v spojení *starý kraj*, znamená i *vlasť, krajina* (porov. S. Czambel, Slovenská reč 539).

Tvar *krajina* má už presnejší význam. Znamená tak isto ako *kraj* i ‚okolie', napr.: Šavelský tiež hľadel k obloku — avšak nie von na *krajinu* (Šolt. V, 22). S týmto významom súvisí i termín z výtvarného umenia *krajinár, krajinárstvo*. Ale význam tohto slova je presnejšie vymedzený v smysle politicko-administratívnom. Ide tu

o väčšie územie s vládou v istom smysle samostatnou, o štát, o ríšu. U starších Slovákov rozhodovaly tu iste reminiscencie na *Uhorskú krajinu, krajinský snem* (proti *ríšskemu)* ap. Vo vetách, ako napríklad: Pán Tököli padol, zaplakala polovica uhorskej *krajiny* (Kal., Pov. II, 7), Keď sa my minieme, minie sa *krajina* (Botto, Spevy 10), Otcovia moji v starých časiech... krv prelievali, *krajinu* bránili (Vaj. V, 408), V sedemdesiatej siedmej *krajine* (úz. rozprávky) atď., slovo *krajina* má význam ‚väčšie územie so samostatnou správou, štát, ríša, zem' ap. Slová *kraj* a *krajina* majú takýto význam v reči neodbornej, t. j. v hovorovom štýle spisovného jazyka, kde slová nemajú nikdy terminologickej presnosti a jednoznačnosti a kde porozumenie napomáha vo väčšej miere kontext.

Mnohoznačné je posledné slovo z uvedenej trojice — *zem.* Významy ‚pôda, podlaha, pevnina, naša planéta' atď. teraz nás nezaujímajú. Vo výrazoch, ako *slovenská zem* (Hoj, zem drahá, *slovenská zem* — Rázus), *rodná zem,* alebo v citátoch: Osady jeho rozosiaté (!) sú hlboko po *Dolnej zemi* (Vlč., Dej. 1), O nebezpečenstvách v nepriateľskom kraji, obzvlášte v *Svätej zemi* (Kal. VI, 117), [Indiáni], ktorí v tejto *zemi* pokojne žili (Ondrejov, Afr. záp. 65), Mojžiš alebo niektorý z tých slávnych vodcov, ktorí viedli židovský národ z prekliateho Egypta do *zasľúbenej zeme* (Urb., Hmly 114) atď. vystupuje význam ‚väčšia územná oblasť, celok v smysle zemepisnom alebo administratívnom' ap.

Keby sme chceli podľa uvedeného materiálu i podľa vlastných jazykových skúseností významove rozlíšiť všetky tri výrazy, usporiadali by sme ich tak, že proti slovu *kraj* postavili by sme druhé dva výrazy *krajina, zem.* Kým *kraj* označuje menšie územie, ostatné dva výrazy väčšie územie približne v rovnakej miere. Kým synonymá *kraja* vo významovom okruhu boly by z doterajších technických názvov *okres* alebo *stolica (župa),* synonymá *krajiny* boly by zo starších termínov *kniežatstvo, kráľovstvo,* z novších *republika, štát,* a to skôr ako časti väčšieho celku (napr. štát v celku Spojených štátov severoamerických alebo republika Sväzu sovietskych socialistických republík). Slovo *zem* v slovenčine má neurčitejší význam, ak znamená tak isto časť štátu ako i sám štát. Doteraz ani v ľudovej reči, ani v spisovnom jazyku nezakotvilo ako pomenovanie určitého štátnopolitického alebo administratívno-politického územného celku Pre významovú neurčitosť a pre mnohoznačnosť slovo *zem* sa ani dobre nehodí za odborný termín politicko-administratívny.

Slovo *krajina* v súčasnom spisovnom jazyku vo význame ‚štát' ap. cíti sa do istej miery ako archaizmus ako dnes i *stolica* alebo *župa.* V slovnej zásobe spisovného jazyka upevnilo jeho miesto krajinské zriadenie, pravda, tu vo význame ‚časť štátu, väčšie územie administratívne'. Nové *krajové* zriadenie zaktualizuje zas výraz *kraj* ako odborný termín, ktorý prejde i do jazyka neodborného v presnejšom význame.

Slová *krajina, krajinský* pokladajú sa za správne v pomenovaniach úradov celoslovenských a výrazy *zem, zemský* v takom spojení za nesprávne teda odôvodnene. *ej.*

Okrsok? (Riad. Štát. m. šk. v L.) — V učiteľských kruhoch stavajú sa proti spojeniu „pedagogický okrsok" s odôvodnením, že slovo „okrsok" je nám rečove cudzie, duchu našej reči nezodpovedajúce. — V slovenčine naozaj podobný výraz vyskytuje sa len v náboženskom prostredí, a to v podobe „okršlek" („okršlek zemský") z bibličtiny. Pochodí z nem. *Kreis,* zdrob. *Kreisel.* Súvisi so zaužívaným termínom *okres.* Na podobu „okrsok" nemáme naporúdzi doklady zo slovenských spisovateľov. — V češtine vyskytuje sa slovo „okrsek" (z okrslek, okršlek) vo význame ‚oblasť, kraj, obvod, územie' ap. Miesto nezaužívaného „okrsok" možno teda v slovenčine odporúčať niektorý zo všeobecne používaných synonymných výrazov *obvod, oblasť, okruh* ap. Pravda, ak tieto slová v reči školskej správy majú už presne ustálený význam, ak sú *technické termíny,* treba mať ohľad na celú ich sústavu. Podľa veľkosti rozsahu územia možno ich takto usporiadať: *oblasť, okres, obvod, okruh.* Nemožno teda výraz „okrsok" nahradiť mechanicky slovom *obvod,* ak ono už má iný ustálený význam, ale treba vybrať synonymný výraz v príslušnej odbornej reči doteraz ako termín neupotrebený. *ej.*

Mušt. (P. v., B.) — Slovenský názov *mušt* — ako i český *mošt, most* — vzťahuje sa na každú sladkú šťavu ovocnú. Môže teda byť *mušt vínny, jablčný, hruškový* atď. Slovo pochodí z latinčiny (mustum), odkiaľ prešlo i do iných jazykov. Slovo *mušt* zpomedzi výrazov „mušt", „bezalkoholické šťavy", „tekuté ovocie" najlepšie sa hodí za odborný názov, keďže je jednoduché (nesložené) a možno z neho ľahko tvoriť odvodené tvary (muštáreň). Pretože najčastejšie sa vyrába mušt vínny, na označenie muštu z iného ovocia možno používať prívlastok ovocný.

Preto Vám odporúčame, aby ste na pomenovanie bezalkoholických štiav, získaných drvením a lisovaním ovocia, používali termín *mušt,* niekedy podľa potreby s prívlastkom *ovocný.* *ej.*

Margareta? (D. F., P.) — Osobné meno *Margareta* je totožné s menom *Margita.* Z oboch tvarov podľa Príručky pre štátnych matrikárov i podľa Pravidiel slovenského pravopisu za úradný a správny sa pokladá len tvar *Margita.* Základ tohto mena je v grécko-latinskom tvare *Margarita* s významom ‚perla'; z neho sa vyvinuly rozličné tvary v jednotlivých jazykoch, napr. fr. *Marguerite,* nem. *Margarete,* maď. *Margit,* čes. *Markéta* atď. Pôvodný tvar *margaréta,* zdrob. *margarétka* užíva sa u nás ako pomenovanie istej rastliny, resp. jej kvetov. — Matrikár teda zapísal do matriky meno *Margareta* správne podľa matričných predpisov i podľa pravopisných pravidiel ako *Mar-*

gita. Tento tvar má sa upotrebúvať na všetkých úradných listinách. V rodinnom prostredí, neúradne bolo by možné užívať i tvar Margareta, ale ak Vám Margita zneje neslovensky, tvar Margareta nie je slovenskejší. *ej.*

Honorovať. (M. B., D.) — Sloveso *honorovať* je cudzieho (latinského) pôvodu a má obyčajne význam „odmeniť, odmeňovať honorárom", ale v odbornej reči právnej (finančnej) má význam i „prijať, vyplatiť (zmenku)". Podľa toho i spojenie *honorovať odberné lístky* znamená „vydať na odberné lístky (príslušný) tovar", ale takýto význam je málo obvyklý a pre neodborníkov spojenie „honorovať odberné lístky tak a tak" je ťažko srozumiteľné.

Vami uvedená veta je teda formálne i významove správna v takejto úprave:

„Pri vyúčtovaní (s dlhým ú) cukru za 40. (s bodkou, lebo je to radová číslovka) zásobovacie obdobie treba ústrižky odberných lístkov na cukor, znejúce na 500 g, honorovať v hodnote 600 g." Slovesu *honorovať* zodpovedalo by tu slovenské „počítať za" (a, pravdaže, i „vydať tovar"). *ej.*

Ísť s vozom? (E. K., R. H.) — V slovenčine sloveso *ísť* značí aj cestovať, ak je toto sloveso spojené s podstatným menom, ktoré označuje nejaký dopravný prostriedok. Podstatné meno, označujúce tento dopravný prostriedok, pripája sa k slovesu ísť v siedmom páde, ako aj všetky podstatné mená, označujúce prostriedok nejakej činnosti, napr. písať perom, rezať nožom, hodiť kameňom ap. Takto je to aj pri slovese ísť: ísť vozom, povozom, bicyklom, autom, lietadlom. Popri tejto väzbe bežná je ľudová väzba slovesa ísť v tomto význame s predložkovým pádom: *išiel na voze, na bicykli, na aute* ap. Väzba „ísť s vozom, s bicyklom atď." nevystihuje význam ‚cestovať', ale znamená ‚pohybovať sa spolu s niečím, vedľa niečoho'. Sloveso „jachať", používané kedysi podľa poľštiny a ruštiny i v slovenčine, dnes je zriedkavé. Neodporúčame ho v spojení ‚jachať na bicykli' ap.

V služobných hláseniach odporúčame vám užívať náležité tvary: ísť vozom, bicyklom ap., alebo: ísť na voze, na bicykli ap.

L. Č.

Skloňovanie miestnych názvov Švermovo ap. (R., Š.) — Pýtate sa nás, či je správne znenie „Národná škola v Švermove", či „Národná škola v Švermovom". Názov obce *Švermovo* je síce pôvodom privlastňovacie prídavné meno k osobnému menu (priezvisku) Šverma, ale skloňuje sa ako podobné mená vzoru *mesto*, napr. Bottovo alebo staršie názvy Hrachovo, Kobeliarovo, Brezovo, 2. pád: Bottova, Hrachova, Kobeliarova ap. V 6. páde majú tieto mená tvar v Bottove, v Hrachove, v Kobeliarove, v Brezove. Podľa týchto náležitá forma v uvedenom názve bude *vo Švermove.* V názve možno písať

predložku „vo" miesto „v", aby sa uľahčila výslovnosť, lebo skupina hlások „v šv-" sa ťažko vyslovuje, keďže sa v reči zriedka vyskytuje.

Odporúčame Vám takéto znenie názvu Vašej školy: „Národná škola vo Švermove". *L. Č.*

(A. D., Z.) — 1. Slová *postriežka* a *čihačka* sú synonymné, majú približne rovnaký význam, lenže sa do spisovného jazyka dostaly z rôzneho prostredia (porov. heslá čihať, čihačka v Slovníku spis. jazyka slovenského, str. 266, 267). Keď je reč o zvieratách v reči poľovníkov, dnes je, zdá sa nám, v spisovnom jazyku častejší výraz *postriežka* ako *čihačka*. Práve preto by sa azda mohlo ustáliť pre služobné predpisy finančnej stráže ako odborný termín slovo *čihačka*, keďže pri výkone jej služby nejde o striehnutie na divé zvery. Pravda, nie je nemožné použiť i v takýchto prípadoch výraz *postriežka*. Rozhodnúť o tom, ktorý z oboch výrazov sa lepšie hodí ako termín pre finančnú stráž, má ona sama, resp. jej nadriadené orgány.

2. Prídavné mená *podrobný* a *zovrubný* sú synonymné a platí o nich zásada — ako pre všetky synonymá — že ich možno používať zamieňavo na spestrenie štýlu alebo na rozlíšenie jemných významových odtienkov tam, kde veľmi záleží na presnosti. V slove *zovrubný* dnes cítime viac význam ‚obšírny, rozsiahly', kým v slove *podrobný*, ‚idúci do detailov, podrobností' atď. V dnešnom jazyku je častejšie prídavné meno *podrobný*, preto ho odporúčame i pre spojenie: Hliadka finančnej stráže má vykonať *podrobnú prehliadku tovaru*.

3. Keďže v slovenčine slovo *popis* má iné významy, vo význame ‚vymenovanie znakov veci' (cudzím slovom *deskripcia*) používa sa tvar *opis*. Líčenie, vylíčenie je opis farbistým, živým štýlom. Slovo opis odporúčame i vo vete: Hliadka finančnej stráže má podať služobné hlásenie *so stručným opisom skutočnosti*.

4. Vo vete: Pridelený som na výkon služby na Oddelení finančnej stráže Moča, píše sa v slove Oddelenie veľké začiatočné *O*, pretože ide o plné, presné meno úradu (porov. Pravidlá slovenského pravopisu, 1940, str. 16 a 17).

5. Medzi tvarmi *členovský* a *členský* niet významového rozdielu. Tvary s príponou *-ovský* používajú sa najmä tam, kde by skupina *-ský* bola nevýrazná alebo neobvyklá, napr. otec — otcovský (privlastňovacie prídavné meno otcov + ský, syn — synovský atď. a podľa toho i *členovský*. Pretože z oboch tvarov *členovský* je dlhší, výraznejší, dáva sa mu prednosť.

6. Pri podpisovaní rozkazov a dekrétov možno použiť väzbu osobnú. Nariadenej službe som porozumel. (S bodkou a s podpisom) i neosobnú: Nariadenej službe porozumel X. Y. (Podpis patrí k vete, preto len na konci je bodka.)

7. Sloveso *premiestiť* je podľa Pravidiel (str. 339) bez -n- (nie premiestniť), preto i prídavné meno (príčastie minulé trpné) je *premiestený*. *ej.*

Ešte raz načim. — Dostali sme list, v ktorom p. L. V., posluch strojného inžinierstva, reaguje na poznámku prof. J. Stanislava o s ve *načim*. List je zaujímavým svedectvom o dnešných náhľadoch s venskej mladej inteligencie na reč, preto ho uverejňujeme:

V ostatnom dvojčísle SR napísal J. Stanislav článoček proti slo načim. Odvoláva sa na istého gymnazistu, na akúsi Bratislavčian a napokon na I. Stodolu. Títo všetci sú, resp. boli proti málo známe načim. Viete, vážená redakcia, že toto slovo je pekné a veľmi sa páči. Keď som ho prvý raz počul, tiež som mu veľmi neveril. To myslím, samozrejmé. Dnes je mi celkom bežné. Aj pri slovách dr žandár, pľuvák, levský atď. sa kedysi veľa Slovákov pozastavov a hľa, dnes celkom sa vžily, nikto sa už neuškŕňa.

Nemôže byť, myslím, dobrou mierkou dajaký gymnazista, h aj z vyššej triedy. Niektorí sa pričasto čudujú aj veciam, ktorým sa nemali. A tie Bratislavčianky! Podaktoré robia grimasy aj pri s vách korčuľa, preteky, žuvacia guma atď. Ostávajú pri svojich br liach, chodia na závody a kupujú si žvýkačky, a sú tiež inteligen Nečudujem sa, keď daktorá z nich je proti slovu načim. Sú to ch argumenty, i keď ich používa univ. profesor. Tak sa mi zdá, že sa uplatňujú osobné záľuby. Práve takéto zabudnuté slová treba dá do učebníc, skôr tie grimasy neodpadnú.

Čo nás po tom, či nás niektorý Slovan neporozumie. Keď b chcieť, tak sa to nacvičí. Napokon, aj bez toho načim nám niek Slovania ťažko rozumejú. Konkrétne viem, že v Brne na Vysc škole technickej veľa Slovákom-poslucháčom nevedeli poznať ná nosť. Väčšina začala Bulharom. Tak sa teda veci majú a pre to sl sa hádam na nás ostatní Slovania nenahnevajú. Neviem, či aj v os ných slovan. zemiach pri nejakom „novom" slove myslia na t druhých.

Možno, že dnes väčšina Slovákov slovo načim nemá rada. Mo Veľmi rád by som vedel, ako sa to zistilo. Azda, že ho málo užíva? To neobstojí, veď vieme, akí sú Slováci ležérni voči svojej a najmä keď ide o slovo málo známe.

Lanského roku som sa pýtal občana z Rače, ako sa mu páči i pomenovanie Račištorfu. Veľmi sa rozčuľoval a že on ostane už Račištorfan. Keď som mu však dal prečítať príslušné číslo SR, J. Stanislav odôvodňoval zmenu názvu jeho obce, pokrčil plecia a p to. (Je to úradník u firmy OSTRAK v Bratislave.) Takto by sa chovala väčšina Slovákov z tej väčšiny Slovákov (podľa J. Stan va), ktorá ešte nemá rada slovko načim, keby si prečítala prísl články.

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný zástupca časopisu Dr. Eugen Jón
Vydáva Matica slovenská. — Tlačí Neografia, úč. spol., v T. Sv. Ma
Toto dvojčíslo vyšlo v septembri 1948.

gita. Tento tvar má sa upotrebúvať na všetkých úradných listinách. V rodinnom prostredí, neúradne bolo by možné užívať i tvar Margareta, ale ak Vám Margita zneje neslovensky, tvar Margareta nie je slovenskejší. *ej.*

Honorovať. (M. B., D.) — Sloveso *honorovať* je cudzieho (latinského) pôvodu a má obyčajne význam „odmeniť, odmeňovať honorárom", ale v odbornej reči právnej (finančnej) má význam i „prijať, vyplatiť (zmenku)". Podľa toho i spojenie *honorovať odberné lístky* znamená „vydať na odberné lístky (príslušný) tovar", ale takýto význam je málo obvyklý a pre neodborníkov spojenie „honorovať odberné lístky tak a tak" je ťažko srozumiteľné.

Vami uvedená veta je teda formálne i významove správna v takejto úprave:

„Pri vyúčtovaní (s dlhým ú) cukru za 40. (s bodkou, lebo je to radová číslovka) zásobovacie obdobie treba ústrižky odberných lístkov na cukor, znejúce na 500 g, honorovať v hodnote 600 g." Slovesu *honorovať* zodpovedalo by tu slovenské „počítať za" (a, pravdaže, i „vydať tovar"). *ej.*

Ísť s vozom? (E. K., R. H.) — V slovenčine sloveso *ísť* značí aj cestovať, ak je toto sloveso spojené s podstatným menom, ktoré označuje nejaký dopravný prostriedok. Podstatné meno, označujúce tento dopravný prostriedok, pripája sa k slovesu ísť v siedmom páde, ako aj všetky podstatné mená, označujúce prostriedok nejakej činnosti, napr. písať perom, rezať nožom, hodiť kameňom ap. Takto je to aj pri slovese ísť: ísť vozom, povozom, bicyklom, autom, lietadlom. Popri tejto väzbe bežná je ľudová väzba slovesa ísť v tomto význame s predložkovým pádom: *išiel na voze, na bicykli, na aute* ap. Väzba „ísť s vozom, s bicyklom atď." nevystihuje význam ‚cestovať', ale znamená ‚pohybovať sa spolu s niečím, vedľa niečoho'. Sloveso „jachať", používané kedysi podľa poľštiny a ruštiny i v slovenčine, dnes je zriedkavé. Neodporúčame ho v spojení ‚jachať na bicykli' ap.

V služobných hláseniach odporúčame vám užívať náležité tvary: ísť vozom, bicyklom ap., alebo: ísť na voze, na bicykli ap.

L. Č.

Skloňovanie miestnych názvov Švermovo ap. (R., Š.) — Pýtate sa nás, či je správne znenie „Národná škola v Švermove", či „Národná škola v Švermovom". Názov obce *Švermovo* je síce pôvodom privlastňovacie prídavné meno k osobnému menu (priezvisku) Šverma, ale skloňuje sa ako podobné mená vzoru *mesto,* napr. Bottovo alebo staršie názvy Hrachovo, Kobeliarovo, Brezovo, 2. pád: Bottova, Hrachova, Kobeliarova ap. V 6. páde majú tieto mená tvar v Bottove, v Hrachove, v Kobeliarove, v Brezove. Podľa týchto náležitá